

היגיון פשוט

מחשבות על המדינה,
שלטון חופשי
והאחריות האזרחית

פרופ' ירון בר-לביא

© 2026 פרופ' ירון בר-לביא.

כל הזכויות שמורות.

הספר מופץ ללא תשלום. מותר להוריד, לקרוא ולהפיץ אותו בשלמותו, ללא שינוי וללא תמורה, בתנאי שיינתן קרדיט למחבר. אין לעשות שימוש מסחרי או לפרסם גרסה ערוכה או חלקית של הספר ללא אישור מראש ובכתב מאת המחבר.

הספר ניתן להורדה מהאתרים הבאים:

<https://www.higayonpashut.org>

<https://www.higayonpashut.co.il>

על המחבר:

פרופ' ירון בר-לביא הוא רופא מומחה בהרדמה וטיפול נמרץ, בעל ניסיון של יותר מארבעה עשורים ברפואה הציבורית, בהוראה ובמחקר. במשך 23 שנים ניהל את המחלקה לטיפול נמרץ כללי במרכז הרפואי רמב"ם בחיפה, ומשמש כפרופסור חבר קליני בפקולטה לרפואה של הטכניון. במשך עשר שנים כיהן כיו"ר האיגוד הישראלי לטיפול רפואי נמרץ.

היגיון פשוט הוא ספרו הראשון. הוא נכתב מתוך דאגה לעתידה של החברה הישראלית ומתוך אמונה כי חוסנה של מדינה דמוקרטית נשען לא רק על מוסדותיה, אלא גם על אחריותם של אזרחיה, על אמון הדדי ועל נכונות לחזק את הבית המשותף.

היגיון פשוט

מחשבות על המדינה, שלטון חופשי והאחריות האזרחית

מאת:

פרופ' ירון בר-לביא

הספר הזה אינו מבקש לומר לכם מה לחשוב,

הוא מזמין אתכם לחשוב מחדש.

מושגי יסוד:**היגיון:**

מחשבה מושכלת ושיטתית

הטעם או העקרון המנחה מאחורי החלטה, פעולה או תופעה
סדר נכון או התאמה לעקרונות החשיבה הטבעית, העקביות או חוקי הטבע

היגיון פשוט:

הבנה בסיסית - הסתכלות על עובדות ברורות מאלוהן
פעולה יומיומית - קבלת החלטות מהירה לפי נסיון החיים הרגיל
המנעות מסיבוך - בחירה בפתרון הקל והישיר ללא התחכמות מיותרת

היגיון פשוט בספר זה:

היגיון פשוט הוא צורת חשיבה. הוא היכולת לבחון כל רעיון, החלטה או מעשה לפי אותם עקרונות בסיסיים - בלי קשר לזהות האדם, מעמדו או דעותיו האישיות.

אין פירוש הדבר שהבעיות פשוטות. אלא שהעקרונות שלפיהם אנו בוחנים אותן צריכים להיות פשוטים, עקביים ושווים לכולם.

<u>תוכן העניינים</u>	<u>עמוד</u>
מושגי יסוד	4
פתח דבר	6
חלק ראשון - המדינה ומוסדותיה	7
1. המדינה היא הבית המשותף	8
2. הממשלה והשלטון	10
3. המנהיג, אין אדם שהוא המדינה	12
4. הכוח והחירות	13
5. פרלמנט עצמאי – תנאי לדמוקרטיה אפקטיבית	15
6. שלטון החוק	16
7. עיקרון הפרדת הרשויות – איזונים ובלמים	18
8. החוקה החסרה	20
9. הרוב, המיעוט וכבוד האדם	22
10. משרתי הציבור	24
סיכום: מודל שלושת המעגלים	26
חלק שני - האזרח והחברה	27
11. מעלתו של האזרח החופשי	28
12. אחריותו של האזרח החופשי	30
13. הפטריוטיות האמיתית	31
14. האמת היא התשתית של החירות	32
15. האלגוריתם והאזרח החופשי	33
16. אומץ אזרחי	34
17. מחיר השתיקה	35
חלק שלישי - הדרך לעתיד	36
18. הברית הישראלית	37
19. העתיד אינו גזירת גורל	39
20. אמנה חדשה בין המדינה לאזרח	40
21. ברית חדשה לישראל	41
22. הקריאה שלי	43
אפילוג	44
סוף דבר	45
23. הצעות לקריאה נוספת	46
24. הגדרת מושגי יסוד	47

פתח דבר:

מדוע כתבתי את "היגיון פשוט"

כתבתי את הספר הזה, לא כפוליטיקאי, לא כנציג של מחנה, ולא מתוך רצון לשכנע אנשים להזדהות עם צד זה או אחר. כתבתי אותו כאזרח ישראלי המודאג מעתידה של המדינה שאנו אוהבים ושבה בחרנו לחיות. בשנים האחרונות אני חש, כמו רבים אחרים, שהשיח הציבורי בישראל נעשה חריף, מקוטב ולעיתים אף אלים. חוסר האמון בין קבוצות שונות בחברה הולך ומעמיק, והוויכוח הציבורי עובר מעיסוק ברעיונות ובעובדות לעיסוק בזהויות, בחשדנות ובדה-לגיטימציה של מי שחושב אחרת.

הספר אינו מבקש לספק את כל התשובות. מטרתו צנועה יותר: חשיבה מחדש על העקרונות הבסיסיים שעליהם נשענת חברה חופשית - להזמין את הקוראים לעצור לרגע, להתרחק מן הרעש היומיומי, ולחשוב על שלטון החוק, חירות, אחריות, סובלנות, כבוד האדם ואחריותם של האזרחים לעתיד המשותף. אני מאמין שעתידה של ישראל לא ייקבע רק על ידי ממשלות, מפלגות או מנהיגים. הוא ייקבע גם על ידי הדרך שבה אנחנו, האזרחים, נבחר להקשיב, להתווכח, לכבד זה את זה ולשמור על הבית המשותף שלנו.

אם אצליח לעודד למעט יותר מחשבה, מעט יותר הקשבה ומעט יותר אחריות ציבורית - אשיג את מטרתי.

כיצד לקרוא את הספר

הספר בנוי משלושה חלקים:

חלק ראשון: המדינה ומוסדותיה.

חלק שני: האזרח והחברה.

חלק שלישי: הדרך לעתיד.

ניתן לקרוא את 22 הפרקים ברצף ולהתרשם מהם כספר שלם, או לקרוא פרק בנפרד, לעצור, לחשוב על תכנון, ולהמשיך אחר כך. אין צורך להסכים עם כל רעיון בספר. די בכך שכל פרק יעורר שאלה אחת חדשה. אני מזמין אתכם לקריאה אקטיבית, ביקורתית ולדיון ברעיונות המוצגים.

הערת עריכה: כדי לא להעמיס על הקריאה כתבתי בד"כ בלשון זכר או רבים, אבל הכל מכון גם ללשון נקבה.

חלק ראשון:

המדינה ומוסדותיה

**מדינה חופשית אינה נשענת על כוחו של השלטון,
אלא על כוחם של מוסדותיה.**

פרק 1 - המדינה היא הבית המשותף

הבית המשותף יקר מכל מחנה פוליטי.

יש תקופות שבהן אומה נדרשת לבחור בין מלחמה לשלום. יש תקופות שבהן היא נדרשת לבחור בין עוני לשגשוג. ויש תקופות נדירות יותר, שבהן היא נדרשת לבחור אם להמשיך להיות אומה אחת. זהו הרגע שבו נמצאת מדינת ישראל.

רבים סבורים כי הסכנה העיקרית למדינת ישראל נמצאת מעבר לגבולותיה. אין ספק שאויבינו מציבים בפנינו איום ממשי. מאז הקמת המדינה למדנו שלא ניתן להתעלם ממנו אפילו לרגע אחד. אך ההיסטוריה מלמדת אמת קשה: עמים חזקים לא תמיד הובסו בידי אויביהם. פעמים רבות הם התפוררו מבפנים.

אומה אינה חדלה להתקיים רק כאשר גבולותיה נפרצים. היא עלולה לחדול מלהתקיים גם כאשר אזרחיה מפסיקים לראות זה בזה שותפים לגורל. זהו הסימן הראשון למשבר. כאשר כל מחנה משוכנע שרק הוא מייצג את המדינה. כאשר כל ביקורת נתפסת כבגידה. כאשר כל בחירות מוצגות כמלחמת קיום. כאשר מוסדות המדינה חדלים להיות רכוש הציבור והופכים לכלי נשק במאבק פוליטי. אין צורך שהחוקים יתבטלו. אין צורך שהצבא יתפרק. די בכך שהאמון ייעלם.

האמון הוא היסוד שעליו נשענת כל חברה חופשית. אין חוק שיכול להחליף אמון. אין משטרה שיכולה לכפות אחדות. אין בית משפט שיכול ליצור אחווה. אלה נוצרים רק כאשר האזרחים מאמינים שלמרות מחלוקותיהם, הם חולקים עתיד משותף.

אנו מרבים לדבר על זכויותינו. מעט מדי אנו מדברים על חובותינו. כל אזרח דורש שהמדינה תהיה הוגנת כלפיו. אך מדינה חופשית אינה מתקיימת רק משום שהשלטון ממלא את חובתו. היא מתקיימת גם משום שהאזרחים ממלאים את החובות שלהם.

האחריות לשמירת הדמוקרטיה אינה מוטלת רק על הממשלה. לא רק על הכנסת. לא רק על בית המשפט. ולא רק על התקשורת. היא מוטלת בראש ובראשונה על האזרח ה"פשוט". על זה המוכן לשמוע טענה שאינה נוחה לו. על זה המסוגל להבחין בין יריב פוליטי לאויב אמיתי. על זה שמוכן להפסיד בבחירות מבלי לאבד את אמונו במדינה.

ישנה טעות עתיקה החוזרת בכל דור. הטעות היא לחשוב שהסכנה הגדולה לחברה היא תמיד האדם שממול. אך האמת הפשוטה היא שהסכנה הגדולה ביותר היא האמונה שהמטרה מקדשת כל אמצעי.

כאשר השלטון מאמין בכך - החירות בסכנה. גם כאשר האופוזיציה מאמינה בכך - גם אז החירות בסכנה. כאשר האזרחים מאמינים בכך - אין עוד מי שיגן עליה. משום שחברה חופשית אינה בנויה על אהבה בין בני אדם. היא בנויה על הסכמה לקבל כללים גם כאשר הם אינם משרתים אותנו. היא דורשת מן המנצח איפוק ונדיבות, ומן המפסיד - סבלנות. בלעדי אלה אין שלטון חוק. יש רק מאבק בלתי פוסק על כוח.

למדינת ישראל יש ייחוד שאין לשום מדינה אחרת. היא לא קמה רק כדי להעניק אזרחות. היא קמה כדי להגשים חלום בן אלפיים שנה. במשך דורות התפללו יהודים לשוב לארצם. הם לא חלמו על ממשלה מסוימת. לא על מפלגה מסוימת. לא על אידאולוגיה אחת. הם חלמו על בית שהוא המקום שבו גם לאחר ויכוח קשה יודעים שנשארים משפחה. כאשר בני המשפחה מתחילים לראות זה בזה זרים, הבית עדיין עומד על תילו - אך חדל להיות בית. כך גם המדינה.

אחד ההישגים הגדולים ביותר של דור המייסדים - לא היה הקמת הצבא. לא הקמת האוניברסיטאות. לא סלילת הכבישים. הישגם הגדול היה יצירת אמונה משותפת שהמדינה

שייכת לכל אזרחיה. גם למי שלא הצביע לממשלה. גם למי שהתנגד לה. גם למי שביקר אותה בחריפות. רעיון זה הוא לב הדמוקרטיה.

אם המדינה שייכת רק למנצחים - היא חדלה להיות בית לאומי לעם והופכת לשלל. אם מוסדותיה נתפסים כשלל פוליטי, כל חילופי שלטון הופכים למאבק קיומי. במקום לשאול "כיצד ננהל את המדינה?", שואלים "מי ישתלט עליה?" וזו שאלה שמדינות חופשיות אינן יכולות להרשות לעצמן.

ישראל אינה זקוקה לאחדות דעים. אחדות מחשבה מעולם לא הייתה מעלה יהודית. להפך, הוויכוח היה תמיד מקור כוחנו. התלמוד בנוי על מחלוקות. בתי המדרש שגשגו בזכות ויכוחים. גם התנועה הציונית כללה סוציאליסטים וליברלים, דתיים וחילונים, אנשי ימין ואנשי שמאל. דווקא מתוך ריבוי הדעות צמחה המדינה. לכן אין לחשוש מן המחלוקת. יש לחשוש מאובדן היכולת לנהל אותה.

יש מי שמאמינים שהפתרון לכל משבר הוא ניצחון מוחלט. אין אשליה מסוכנת מזו. במדינה מפולגת אין ניצחון מוחלט. יש רק תבוסה משותפת. אפשר לנצח בהצבעה. אפשר לנצח בבחירות. אי אפשר לנצח את מחצית העם ולהמשיך לחיות יחד כאילו דבר לא אירע. לכן שאלת היסוד אינה כיצד ינצח מחנה אחד. אלא כיצד תמשיך המדינה להתקיים גם לאחר שכל מחנה ינצח, בתורו. זהו מבחנה האמיתי.

דור המייסדים הוריש לנו מדינה. דורנו נדרש להוריש את האמון. אם נאבד אותו, שום הישג כלכלי, טכנולוגי או צבאי לא יוכל לפצות על כך. **כי מדינה בנויה מבטון ומפלדה. אבל אומה בנויה מאמון.** ומי שמבקש לשמור על מדינת ישראל חייב להתחיל מן היסוד שעליו נשען כל השאר. לא מן הכוח. אלא מן הברית שבין אזרחיה.

פרק 2 - הממשלה והשלטון

הממשלה היא נאמנה של המדינה - לא בעליה.

יש רעיונות שנראים כה פשוטים, עד שאין טורחים לומר אותם בקול. דווקא משום כך הם נשכחים. הראשון שבהם הוא זה: המדינה איננה הממשלה. הממשלה היא נאמנה הזמני של המדינה. המדינה היא בעלת הבית. כאשר אזרחים שוכחים הבחנה זו, מתחיל בלבול שממנו נולדות רבות מן הסכנות האורבות לדמוקרטיה. אין ממשלה שנבחרה לנצח. אין אופוזיציה שנידונה להישאר לנצח באופוזיציה.

אך דווקא משום שכל שלטון הוא זמני, אסור לו לנהוג כאילו קיבל את המדינה בירושה. אין שר שממונה על האמת. אין ראש ממשלה שממונה על הפטריוטיות. אין שופט שממונה על המצפון הלאומי. כל אחד מהם מחזיק בסמכות מוגבלת, שניתנה לו על ידי הציבור ולמען הציבור. מי ששוכח זאת מתחיל לראות במוסדות המדינה רכוש אישי.

יש אנשים הסבורים שנאמנות למדינה פירושה נאמנות לממשלה. זו טעות גדולה. דווקא במדינה חופשית, ביקורת על הממשלה יכולה להיות ביטוי עמוק של נאמנות למדינה. ומנגד, תמיכה עיוורת בכל מעשה של הממשלה עלולה להיות חוסר נאמנות לעקרונות שעליהם קמה המדינה.

נאמנות אמיתית איננה לאנשים. היא לעקרונות. אדם יכול לאהוב את מנהיגו, אך אסור לו לאהוב אותו יותר מן החוק. אדם יכול להעריך שופט, אך אסור לו להעריך אותו יותר מן הצדק. אדם יכול להזדהות עם מפלגה, אך אסור לו לזהות אותה עם המדינה עצמה. הדמוקרטיה דורשת מן האזרח בגרות. היא דורשת ממנו להבין שאדם אחד יכול להיות מנהיג מצוין ועדיין לטעות. שהיריב הפוליטי יכול לטעות מאוד ועדיין להיות פטריוט. שביקורת איננה בגידה. וששבח איננו בהכרח חנופה. חברה שאינה מסוגלת להכיל את המורכבות הזאת, הופכת כל ויכוח למלחמה.

יש משפט פשוט שכדאי שכל נבחר ציבור יתלה על קיר משרדו:

הסמכות שניתנה לי אינה שלי: היא הופקדה בידי.

ממשלה אינה בעלת המדינה. היא מנהלת אותה לזמן קצוב. כאשר יגיע היום שבו תוחלף, עליה למסור אותה למחליפה שלמה, חזקה ומתפקדת. זהו המבחן האמיתי של שלטון. לא כמה כוח צבר. אלא כמה מוסדות השאיר אחריו חזקים ועצמאיים.

יש הטוענים כי במדינה מוקפת אויבים אין מקום להגבלות על השלטון. הטענה נשמע משכנע. אך ההיסטוריה מלמדת אחרת. דווקא בתקופות חירום מתפתה כל שלטון להרחיב את סמכויותיו. לעיתים יש בכך צורך. אך כל סמכות שניתנת בשעת חירום חייבת להיות כפופה לביקורת, מוגבלת בזמן, וניתנת לביטול. שכן ההיסטוריה מלאה במצבי חירום שהסתיימו - ובסמכויות מורחבות שנותרו.

ישנה סכנה נוספת, שקטה יותר. לא עוצמתו של השלטון, אלא תלותם של האזרחים בו. כאשר כל בעיה ממתנה לפתרונו של מנהיג אחד, החברה מתחילה לאבד את יכולתה לפתור בעיות בעצמה. וכאשר כל הצלחה מיוחסת לאדם אחד, גם כל כישלון ייוחס לאדם אחד. כך נבנה פולחן אישיות. לא רק באשמת המנהיג. גם באשמת הציבור המבקש מושיע במקום מוסדות. אומה בוגרת אינה מחפשת מושיעים. היא בונה כללים.

מוסדות חזקים חשובים יותר ממנהיגים חזקים. מפני שמנהיגים הם בני תמותה. מוסדות נועדו לשרוד אותם. אם כל הצלחת המדינה תלויה בכישוריו של אדם יחיד, סימן שמוסדותיה חלשים מדי. ואם מוסדותיה חזקים דיים, גם מנהיג בינוני לא יוכל להמיט עליה אסון בקלות. זו איננה ביקורת על מנהיג מסוים. זהו לקח של ההיסטוריה.

יש לשאול כל הצעת חוק, כל רפורמה, וכל שינוי מבני שאלה אחת פשוטה: האם הייתי תומך במהלך הזה גם אילו יריביו היו מחזיקים מחר באותו כוח? זו השאלה שמפרידה בין עיקרון לבין אינטרס. אם התשובה היא "לא", הרי שאין כאן הגנה על המדינה. יש כאן ניסיון לעצב אותה לפי זהות המנצח. ומערכת שלטון שנבנית עבור מנצח אחד, עלולה להפוך מחר לכלי בידי מנצח אחר.

על כן, אסור לנו לבנות את מדינת ישראל על תקווה שמנהיגינו תמיד יהיו חכמים, ישרים וצנועים. אין אומה שזכתה לכך. עלינו לבנות אותה מתוך ההנחה שהם בני אדם. בני אדם מתפתים לכוח. בני אדם טועים. בני אדם עלולים להעדיף את טובתם על פני טובת הציבור. אין בכך חידוש. החידוש של הדמוקרטיה הוא שהיא אינה מנסה ליצור אנשים מושלמים. היא מנסה ליצור מערכת שאינה תלויה בשלמותם של בני האדם.

מדינה איננה ארמון. היא איננה חברה עסקית. והיא איננה צבא. היא ברית בין מיליוני אזרחים. השלטון קיים כדי לשרת את הברית הזאת. לא להחליף אותה. ולא לרשת אותה. מי שמבין אמת פשוטה זו, יבין גם את כל הפרקים שיבואו בהמשך.

פרק 3 - המנהיג, אין אדם שהוא המדינה

מדינה חופשית אינה נבנית סביב אדם.

בכל דור מופיע הפיתוי העתיק ביותר בפוליטיקה: להאמין כי גורלה של אומה תלוי באדם אחד. יש הקוראים לו "המנהיג", ויש המשוכנעים כי בלעדיו אין למדינה עתיד. זוהי מחשבה מפתה, אך היא מסוכנת. מדינה חופשית אינה נבנית סביב אדם. היא נבנית סביב חוקים, מוסדות ואזרחים. אדם, מוכשר ככל שיהיה, הוא בן תמותה. הוא עלול לטעות, להתפתות לכוח, או פשוט להתעייף.

מוסדות טובים, לעומת זאת, נועדו להמשיך לפעול גם כאשר המנהיג מתחלף. זהו ההבדל בין משטר של אנשים למשטר של חוקים. כאשר הציבור מתחיל להאמין שאדם אחד הוא הפתרון לכל בעיה, הוא מפסיק לשאול שאלות. הביקורת הופכת לחוסר נאמנות, העיתונות הופכת לאויב, בתי המשפט למכשול, והאופוזיציה לבעיה שיש לסלק. מרגע זה אין עוד צורך לשכנע; די לדרוש אמון. אך האמת הפשוטה היא שאין אדם הראוי לאמון בלתי מוגבל.

הכוח, מטבעו, מבקש להתרחב. משום כך כל חברה חופשית מציבה לו גבולות. לא מפני שהיא חושדת בכל מנהיג, אלא מפני שהיא מכירה את טבע האדם. החוקה, בתי המשפט, הפרלמנט, מבקר המדינה, התקשורת החופשית והחברה האזרחית אינם אויבי השלטון; הם חגורות הבטיחות של חברה חופשית. מנהיג גדול איננו חושש ממוסדות חזקים. הוא מבין שהם מעניקים לגיטימציה גם להחלטותיו. דווקא מנהיג המבקש להחליש כל גוף שמבקר אותו, עלול לגלות כי בסופו של דבר החליש גם את המדינה שאותה ביקש להנהיג.

יש הסבורים שכאשר המדינה מצויה במשבר, יש לוותר על חלק מן האיזונים והבלמים. אך ההיסטוריה מלמדת את ההפך. דווקא בשעות משבר נבחנת יכולתה של האומה לעמוד בפיתוי לרכז כוח בידי מעטים. זכויות שנשללות בשעת חירום מתקשות לעיתים לשוב גם כאשר מצב החירום חולף.

על כן אין לשאול אם המנהיג הנוכחי ראוי לאמון. יש לשאול שאלה עמוקה יותר: האם היינו מסכימים להעניק את אותן סמכויות גם ליריבו הפוליטי? אם התשובה שלילית, הרי שאין אלו סמכויות שראוי להעניק לאיש.

האזרח החופשי איננו בוחר "מלך" אחת לארבע שנים. הוא ממנה שליח ציבור, לתקופה מוגדרת, תחת ביקורת מתמדת, ובכפוף לחוק. אין בכך פגיעה בכבודו של המנהיג; להפך. זוהי ההכרה בכך שגם הוא אדם, וגם הוא כפוף לאותם כללים החלים על כל אזרח.

אומה הבונה את עתידה על איש אחד מגלה, במוקדם או במאוחר, שהיא בנתה את ביתה על יסוד רעוע. אומה הבונה את עתידה על מוסדות, על חינוך, על תרבות פוליטית ועל אזרחים חופשיים, מסוגלת לעבור ממשלות, משברים ומלחמות - ולהישאר חופשית. זוהי המורשת שעלינו להותיר לדורות הבאים: לא פולחן של מנהיגים, אלא כבוד לחוק; לא אמונה באדם יחיד, אלא אמון ביכולתה של חברה חופשית לתקן את עצמה.

פרק 4 - הכוח והחירות

כוח, גם כאשר הוא מופעל מתוך כוונות טובות, חייב תמיד להיות מוגבל.

זו הבעיה העתיקה ביותר של כל חברה חופשית.

אני רוצה להתרחק מהוויכוחים היומיומיים ולנסות להגיע לעיקרון שממנו נובעות כל הדמוקרטיה המודרנית. פרק זה היה יכול להיכתב גם לפני מאתיים שנה, ויהיה נכון (אם הוא נכון) גם בעוד מאה שנה.

אין מילה שהאדם נמשך אליה יותר מן המילה "כוח". ילד מבקש כוח על חבריו. מפקד מבקש כוח על חייליו. ממשלה מבקשת כוח למשול. בתי משפט מבקשים כוח לאכוף את הדין. עיתונים מבקשים כוח להשפיע. גם הציבור מבקש כוח - כוח לבחור, להשפיע, לשנות.

הכוח כשלעצמו אינו רע. בלעדיו לא תיתכן מדינה. בלי כוח אין חוק. בלי כוח אין משטרה. בלי כוח אין צבא. ובלי כוח אין מי שיגן על החלש מפני החזק. לפיכך, אין מטרתה של חברה חופשית לבטל את הכוח. מטרתה היא לרסן אותו.

רבים מן העריצים בהיסטוריה לא הגיעו לשלטון כשהם מכריזים על כוונתם לשלול את החירות. רובם דווקא הבטיחו להגן עליה. הם ביקשו עוד סמכות כדי להילחם באויב. עוד סמכות כדי להילחם בשחיתות. עוד סמכות כדי להילחם בפשיעה. עוד סמכות כדי לייעל את המדינה. לעיתים כוונותיהם המקוריות היו טובות וכנות. אך הכוונה איננה הערובה לחירות. **דווקא משום שבני אדם משוכנעים כי הם פועלים לטובת הציבור, עליהם להיות נכונים להגביל את עצמם.**

הבעיה הגדולה ביותר בכוח איננה שהוא מושחת. הבעיה היא שהוא משכנע את המחזיק בו שהוא אינו זקוק עוד להגבלות. יש נטייה לחשוב שכוח מסוכן רק כאשר הוא מצוי בידי יריביו. אין מחשבה נוחה מזו. ואין מחשבה מסוכנת ממנה. כוח שאינו מוגבל איננו נעשה מסוכן רק כאשר מחליפים את המחזיק בו. הוא מסוכן כבר ביום שבו הוא ניתן.

מפני שהשאלה איננה אם אתה בוטח באדם. השאלה היא אם אתה מוכן שהכללים שאתה יוצר עבורו יהיו תקפים גם כלפי כל מי שיבוא אחריו. אם אינך מוכן לכך, אינך מגן על עיקרון. אתה מגן על אדם.

חברה חופשית אינה נבנית על אמון עיוור. היא נבנית על ספק בריא. אין פירוש הדבר שיש לחשוש בכל אדם. פירושו שיש להבין שכל אדם הוא בן אנוש. גם החכם טועה. גם הישר מתפתה. גם הצנוע משתנה כאשר כוח רב מצטבר בידיו. אין זו השמצה. זו ההכרה בטבע האדם.

ככל שמכירים טוב יותר את טבע האדם, כך בונים מוסדות טובים יותר. יש המאמינים שאם רק ייבחרו האנשים הנכונים, שוב לא יהיה צורך באיזונים ובלמים. זו מחשבה מפתה. אך אילו הייתה נכונה, לא היה צורך בחוקה. לא היה צורך בבחירות. לא היה צורך בהפרדת רשויות. די היה לבחור אדם טוב.

אלא שההיסטוריה מוכיחה שאין אדם כזה. כל דור היה משוכנע שהמנהיג שלו שונה מקודמיו. וכל דור התאכזב בדרך זו או אחרת. לפיכך, חברה נבונה אינה שואלת כיצד לבחור שליטים מושלמים. היא שואלת כיצד להגביל גם את השליטים הטובים ביותר.

מפני שהחוקים שנכתבים עבור הטובים ישמשו יום אחד גם את הפחות טובים. אין סכנה רק בריכוז כוח בידי הממשלה. גם בית משפט עלול לטעות. גם הצבא. גם התקשורת. גם בעלי ההון. גם ארגוני עובדים. גם האקדמיה. אין מוסד אנושי החסין מפני טעות. ולכן אין מוסד שצריך להיות חסין מביקורת. אולם ביקורת איננה הרס.

יש הבדל עצום בין תיקון מוסד לבין שבירתו. רופא המנתח את לבו של אדם עושה זאת כדי להצילו. כך גם במדינה. מותר ואף ראוי לתקן מוסדות. אך חברה המפרקת את כל מוסדותיה בשם התיקון, תגלה שלא נשאר לה מה לתקן.

החירות איננה היכולת לעשות כל דבר - זו הפקרות. החירות היא היכולת לחיות תחת חוקים שנועדו להגן על כולם באותה מידה. כאשר החוק מגן רק על החזק - אין חירות. כאשר החוק מגן רק על החלש ומתעלם מן החזק - אין צדק. חברה חופשית מחפשת את שיווי המשקל. לא את הניצחון של צד אחד.

הדמוקרטיה דורשת מידה של ענווה. היא דורשת מן המנצח להכיר בכך שלא כל האמת בידיו. ומן המפסיד להכיר בכך שלא כל הרע מצוי ביריבו. היא דורשת מן השלטון להבין שהוא איננו המדינה. ומן האופוזיציה להבין שגם היא איננה המדינה. רק כאשר שני הצדדים מסכימים שהמדינה גדולה משניהם, היא יכולה להתקיים לאורך ימים.

ישאל אדם: אם כך, במי ניתן לבטוח? התשובה פשוטה. לא באדם אחד. אלא במערכת שבה איש אינו נדרש להיות מושלם. מערכת שבה כל מוסד מפקח על האחר. כל רשות מאזנת את חברתה. וכל אזרח רשאי לבקר את כולם. זו איננה מערכת מושלמת. אך היא הטובה ביותר שבני אדם הצליחו ליצור עד כה.

לפיכך, החירות איננה מתנה שהשלטון מעניק לאזרחיו. היא איננה חסדו של מנהיג. ואינה הישגו של שופט. היא פרי ההסכמה של כולנו להגביל את הכוח של כולנו. דווקא משום שאיש מאתנו אינו מושלם.

וזוהי אולי האמת החשובה והפשוטה ביותר: **אין בני אדם הראויים לכוח בלתי מוגבל.** לא מפני שהם רעים. אלא מפני שהם בני אדם.

פרק 5 - פרלמנט עצמאי - תנאי למדינה אפקטיבית

הפרלמנט מייצג את הציבור מול השלטון.

בדמוקרטיה פרלמנטרית הציבור בוחר את נציגיו, ומהם מוקמת הממשלה. אך מרגע שהוקמה הממשלה, תפקידו של הפרלמנט להמשיך לחשוב, לשאול ולבקר. דווקא משום שהממשלה מחזיקה בסמכויות רחבות מאד, הוא חייב לפקח עליה בשם הציבור. פרלמנט חזק איננו סימן לממשלה חלשה. הוא סימן לחברה חזקה.

תפקידו של הפרלמנט לחוקק חוקים הפותרים בעיות אמיתיות ולקדם את איכות חיי האזרחים וטובת המדינה. אבל חקיקה היא רק אחד מכליו. תפקידו הנוסף והחשוב - לפחות באותה מידה, אם לא יותר - הוא **לייצג את הציבור מול השלטון**. ועדות מקצועיות כדוגמת ועדת חוץ ובטחון, כספים וכלכלה, חינוך ובריאות ועוד - מבצעות פיקוח, ביקורת, דרישת דין וחשבון ושמירה על האינטרס הציבורי. פרלמנט עצמאי איננו מכשול בפני הממשלה. הוא אחד התנאים לקיומה של מדינה חופשית.

חבר פרלמנט איננו שליח של הממשלה. גם כאשר מפלגתו שותפה בקואליציה, אחריותו הראשונה איננה לשר, לראש הממשלה ואף לא למפלגה. אחריותו הראשונה היא למדינה, לחוקיה, לערכיה הדמוקרטיים ולאזרחים שבחרו בו. ממשלה טובה איננה צריכה לחשוש מפרלמנט עצמאי. היא זקוקה לו.

ביקורת עניינית איננה ביטוי לחולשה אלא למערכת שלטונית בריאה. לעיתים דווקא השאלה הקשה, ההסתייגות או הוויכוח בתוך הפרלמנט הם המקדמים את הטיפול הנכון בבעיות השונות וגם מונעים טעויות. כאשר הפרלמנט מוותר על עצמאותו והופך לחותמת גומי של הממשלה, אחד ממנגנוני האיזון החשובים ביותר של החברה החופשית נחלש. הממשלה עלולה לפעול ללא ביקורת אפקטיבית, והציבור מאבד את קולו במקום שבו הוא אמור להישמע.

הדיונים הפומביים, השאילתות, החקירות והפיקוח על עבודת הממשלה אינם עיכוב מיותר. הם הדרך שבה הציבור בודק כיצד מופעל הכוח שניתן בשמו. במערכת שלטון בריאה אין די בממשלה חזקה. נדרש גם פרלמנט עצמאי, ביקורתי ואמיץ.

ממשלות מתחלפות. קואליציות קמות ונופלות. אך הצורך בפרלמנט חופשי, המפקח על השלטון ומגן על הציבור, נשאר תמיד.

דמוקרטיה איננה נמדדת רק ביכולתו של הציבור לבחור את ממשלתו. **היא נמדדת גם ביכולתו של הפרלמנט לפקח עליה**. נבחר ציבור איננו נבחר כדי להיות נאמן לממשלה. הוא נבחר כדי להיות נאמן לתפקיד שהציבור הפקיד בידיו.

פרק 6 - שלטון החוק

הכללים קודמים לבני האדם.

בפרק זה נראה מדוע "שלטון החוק" אינו שלטון של שופטים, ואינו שלטון של פוליטיקאים, אלא שלטון של כללים יציבים, שווים וצפויים מראש. ננסה להגדיר מהו שלטון חוק באופן שיכול להיות מקובל גם על מי שחולקים זה על זה פוליטית.

מבין כל הביטויים שבהם משתמשים אנשי ציבור, אין ביטוי שנשמע לעיתים קרובות יותר מ"שלטון החוק". כולם נשבעים בשמו. כולם טוענים שהם מגינים עליו. אך מעטים עוצרים לשאול מה פירושו. **שלטון החוק אינו שלטון השופטים. הוא גם אינו שלטון הכנסת. ואינו שלטון הממשלה.**

שלטון החוק פירושו רעיון פשוט בהרבה: ש - **הכללים קודמים לבני האדם**. זהו כל ההבדל בין חברה חופשית לבין חברה הנשלטת בידי רצונו של אדם. כאשר אדם יודע מראש מה מותר ומה אסור, הוא חופשי לתכנן את חייו. כאשר החוק משתנה לפי מצב הרוח של בעלי הכוח, איש אינו חופשי באמת. סוחר לא יסקיע. יזם לא ייזום. אזרח לא ירגיש בטוח, והשלטון עצמו יאבד את אמון הציבור.

החירות איננה רק היכולת לדבר. היא גם הידיעה שהכללים אינם משתנים בכל בוקר. החוק חייב להיות מעל כולם. מעל השר. מעל חבר הכנסת. מעל השופט. מעל הקצין. מעל איש העסקים. מעל העיתונאי.

אין זו דרישה מוסרית בלבד. זוהי דרישה מעשית. ברגע שנוצר מעמד הפטור מן החוק, מתחילים שאר האזרחים לשאול מדוע דווקא הם חייבים לציית לו. כך מתחילה שחיקת שלטון החוק. לא ביום אחד. אלא באלף ויתורים קטנים.

יש הבדל גדול בין חוק לבין צדק. החוק נכתב בידי בני אדם. הצדק הוא השאיפה שאלה הם מנסים להגיע. לפיכך ייתכן חוק צודק. וייתכן חוק שאינו צודק. לכן בדמוקרטיה יש דרך לשנות חוקים. אך כל עוד החוק קיים, אין אדם רשאי לבחור לא לציית לו רק משום שאינו מסכים עמו. אם כל אדם יציית רק לחוקים הנוחים לו, לא תהיה עוד מדינה. תהיה אנרכיה.

אך גם ההפך נכון. אם אין דרך חוקית לשנות חוקים שאינם צודקים, גם אז זו אינה מדינת חוק. זו עריצות. לפיכך חברה חופשית זקוקה לשני תנאים בעת ובעונה אחת. ראשית, שהחוק יחייב את כולם. שנית, שתמיד תהיה דרך לשנותו. בלי הראשון אין סדר. בלי השני אין חירות.

יש מי שמבלבלים בין סמכות לבין צדק. שופט מוסמך לטעות. שר מוסמך לטעות. ראש ממשלה מוסמך לטעות. כנסת מוסמכת לטעות. אין מוסד החסין משגיאות. דווקא משום כך חייבים להתקיים מנגנונים של ביקורת, ערעור, בחינה מחודשת ותיקון. מערכת שאינה מסוגלת להודות בטעותה, איננה חזקה. היא שבירה.

שלטון החוק אינו רק עניין של בתי משפט. הוא מתחיל הרבה קודם. כאשר בעל תפקיד מסרב לקבל שוחד. כאשר פקיד נותן שירות זהה לעשיר ולעני. כאשר שר נמנע מניגוד עניינים. כאשר שופט מנמק את החלטתו. כאשר עיתונאי מפרסם תיקון לטעות. כאשר אזרח מחזיר עודף שניתן לו בטעות. כל אלה הם שלטון החוק.

מפני ששלטון החוק אינו רק מערכת משפט. הוא תרבות. התרבות הזאת עדינה מאוד. אפשר להרוס אותה מהר. קשה לבנות אותה מחדש. מדינות רבות בעולם מחזיקות חוקים יפים. מעטות באמת נהנות משלטון חוק. מפני **שחוק כתוב הוא רק תחילת הדרך. השאלה האמיתית היא אם הציבור מאמין שהוא חל באופן שווה.**

אין דבר הפוגע באמון יותר מאכיפה ברגנית. כאשר הציבור משתכנע שהחוק נאכף לפי זהות האדם ולא לפי מעשיו, נפגעים יסודות המדינה. גם אם התחושה אינה תמיד תואמת את המציאות, עצם קיומה מחייב בדיקה רצינית.

אמון הוא כמו זכוכית. קל לשבור אותו. קשה להשיבו לקדמותו. לפיכך מוטלת אחריות מיוחדת על כל בעלי השררה. לא רק להיות ישרים. אלא גם להיראות ישרים. מפני שבמערכת ציבורית, מראית העין איננה עניין שולי. היא תנאי לאמון.

לעיתים יאמר אדם: "החוק מפריע לי לעשות את הדבר הנכון". ייתכן. אך חברה חופשית איננה נבחנת לפי המקרים הקלים. היא נבחנת דווקא ברגע שבו החוק מגביל גם את מי שמשוכנע שהוא צודק. שהרי כל שליט בהיסטוריה היה משוכנע שהוא פועל למען מטרה נעלה. החוק אינו נועד להגן עלינו מפני הרשעים בלבד. הוא נועד גם להגן עלינו מפני צדקתנו שלנו.

יש רק מבחן אחד פשוט ואמיתי לשלטון החוק. האם האזרח מאמין שאם יעמוד מול המדינה בבית המשפט, יקבל משפט הוגן. אם התשובה היא כן - יש לה יסוד מוצק. אם התשובה היא לא - אין די בשום צבא, בשום כלכלה ובשום טכנולוגיה כדי להבטיח את עתיד המדינה. מפני שמדינה שאזרחיה יחדלו להאמין בהגינות מוסדותיה, תתחיל לאבד את עצמה מבפנים.

לפיכך אין די לומר שישראל זקוקה לשלטון חוק. עלינו לשאול בכל יום כיצד מחזקים אותו. כיצד הופכים אותו לשוויוני יותר. שקוף יותר. מקצועי יותר. ועצמאי יותר. לא למען הממשלה. לא למען בתי המשפט. אלא למען האזרח, שהוא מקור כל הסמכות במדינה חופשית.

פרק 7 - עיקרון הפרדת הרשויות - איזונים ובלמים

מוסד שאין עליו שום ביקורת, אינו משרת את הציבור.

ישנן שלוש רשויות: רשות מחוקקת - הכנסת, רשות מבצעת - הממשלה, ורשות שופטת - מערכת בתי המשפט. אמורה להיות הפרדה ברורה ביניהן. בנוסף ישנם מוסדות חיוניים כגון השירות הציבורי, התקשורת החופשית, הצבא, מערכת הבריאות, מערכת החינוך ועוד.

במדינה חופשית אין מוסד שאמור "לנצח" את המוסדות האחרים.

ממשלה חזקה מדי היא מסוכנת. מערכת משפט חזקה מדי עלולה גם היא לעורר קשיים. כנסת חלשה, תקשורת חסרת אחריות או שירות ציבורי לא מקצועי - כולם עלולים לפגוע במשטר החופשי. המטרה איננה עליונות של רשות אחת, אלא שיתוף פעולה מתוך ריסון הדדי.

מדוע אין לרכז את כל הכוח בשום מוסד?

זו שאלה פשוטה שכל דור חייב לשאול את עצמו מחדש. מי ישמור על שומרי הסף? זו איננה שאלה של חשדנות. זו שאלה של חוכמה. מפני שההיסטוריה מלמדת שגם בני אדם ישרים עלולים לטעות. וכאשר אדם ישר מחזיק בכוח רב, טעותו עלולה להיות גדולה לא פחות ממעשהו של אדם מושחת. לכן **הדמוקרטיה לא בנויה על ההנחה שהאוחזים בכוח יהיו מושלמים. היא בנויה על ההנחה שהם לא יהיו כאלה.**

לעיתים נשמעת הטענה כי אילו רק היה ניתן לממשלה למשול ללא הפרעה, הכול היה מסתדר. מנגד יש שאומרים כי אילו רק היו מוסדות הביקורת חזקים יותר, הכול היה מסתדר. שתי הטענות מפתות. שתיהן גם שגויות. אין מוסד שמתקן את כל טעויותיהם של האחרים. לא הממשלה. לא הכנסת. לא בית המשפט. לא מבקר המדינה. לא התקשורת. לא האקדמיה. וגם לא הצבא. כל אחד מהם רואה את המציאות דרך היבט אחר. דווקא משום כך הם זקוקים זה לזה.

כאשר רשות אחת מתחזקת יתר על המידה, שאר הרשויות נחלשות. כאשר כל רשות עסוקה רק במאבק נגד האחרות, המדינה חדלה לתפקד. האיזון הנכון איננו מלחמה תמידית. הוא כבוד הדדי לצד ביקורת הדדית. אין זו חולשה. זו בגרות.

יש נטייה לחשוב שהפרדת רשויות פירושה שכל רשות צריכה לנצח את האחרות. אין זו משמעותה. משמעותה היא שכל רשות תדע שיש לה גבול. הממשלה איננה כל יכולה. הכנסת איננה כל יכולה. בית המשפט איננו כל יכול. דווקא ההכרה במגבלות, היא שמעניקה לרשות את הלגיטימיות שלה. רבים מבקשים מוסד אחד שיוכל להכריע כל מחלוקת. זו משאלה מובנת. היא גם מסוכנת.

מוסד שאין עליו שום ביקורת, אינו משרת את הציבור - הוא הפך לאדונו. לא מפני שאנשיו רעים. אלא מפני שאין כוח אנושי שאינו משתנה כאשר אין מי שמאזן אותו.

חברה חופשית דומה לספינה. על הספינה יש רב חובל. תפקודו הוא קריטי לתפקוד כל הספינה. אבל גם יש נווט. יש מהנדסים. יש קציני מכונות וקצין בטיחות. כל אחד מהם מוסמך בתחומו. איש מהם אינו מוסמך להשתלט על כל תפקידי האחרים. אילו רב החובל הוא גם המהנדס וגם הנווט וגם המבקר של עצמו, הייתה הספינה בסכנה. אך גם אילו כל אחד מהם היה מנסה להחליף את חברו, הספינה לא הייתה מפליגה כלל. כך גם המדינה. אין מוסד שיכול למלא את תפקידם של כל האחרים.

לעיתים הציבור מתאכזב ממוסד מסוים. יש שיתאכזבו מן הממשלה. אחרים יתאכזבו מבית המשפט. יש שיאבדו אמון בתקשורת. או בכנסת. או בשירות הציבורי. האכזבה היא חלק

בלתי נמנע מהחיים במדינה חופשית. אך מן האכזבה אין להסיק שהמוסד מיותר. אם שעון מתקלקל, מתקנים אותו. אין שוברים את כל מושג הזמן. אם מחלקה בבית חולים מתפקדת באופן לקוי, מתקנים את ניהולה. אין מבטלים את הרפואה. כך גם מוסדות המדינה. תיקון אינו בטול או שיתוק.

אין זה סימן לחולשתה של ממשלה כאשר בוחנים את החלטותיה. אין זה סימן לחולשתו של בית משפט כאשר מבקרים את פסיקותיו. אין זה סימן לחולשתה של תקשורת כאשר מתקנים את טעויותיה. להפך. מוסד שאינו מסוגל לשאת ביקורת הוא מוסד שאיבד את ביטחונו בעצמו. הביקורת היא מחירה של הסמכות. מי שמבקש כוח אך מסרב לביקורת, מבקש שלטון ללא גבול. לא שירות.

יש כלל פשוט שכדאי שכל רשות תאמץ לעצמה: ככל שכוחך גדול יותר, כך חובת ההסבר שלך גדולה יותר. הציבור איננו חייב להסביר מדוע הוא דורש תשובות. בעלי הכוח הם שחייבים להסביר את מעשיהם. זוהי משמעותה של אחריות ציבורית.

בסופו של דבר, אין מוסד אחד האחראי לבדו לשמור על הצלחתה של המדינה. לא הכנסת, לא הממשלה. לא בית המשפט. לא התקשורת. לא הצבא. השומר האמיתי הוא המבנה כולו. כאשר כל רשות יודעת את סמכויותיה. מכבדת את גבולותיה. ומקבלת את עצם קיומן של הרשויות האחרות. זהו האיזון. והאיזונים והבלמים, הם שמאפשרים לחברה חופשית להאריך ימים.

פרק 8 - החוקה החסרה

החוקה אינה מגבילה את העם. היא מגבילה את השלטון.

כאן מדובר בשאלה יוצאת דופן:

כיצד ייתכן שלאחר קרוב לשמונים שנה למדינת ישראל עדיין אין חוקה שלמה ומוסכמת? מגילת העצמאות - המסמך הרשמי הראשון של המדינה החדשה - הייתה מסמך ההכרזה על לידתה של המדינה. חוקה, אם תיכתב, תהיה המסמך שבו יחליט העם כיצד הוא מבקש לעצב את חיי המשותפים לדורות. מגילת העצמאות הכריזה על הקמת הבית; החוקה אמורה לקבוע את כללי החיים בתוכו.

חוקה איננה פתרון לכל מחלוקת. היא קובעת כיצד מנהלים מחלוקות בלי לפרק את המדינה. תרומתה של חוקה היא ליציבות, לאמון הציבור, להגנה על זכויות האזרחים וגם על מוסדות השלטון.

חשוב לי להדגיש שהמטרה אינה לקדם נוסח חוקתי מסוים, אלא להסביר מדוע כל חברה חופשית זקוקה ל"כללי משחק" יציבים, גם אם היא מתווכחת על תוכנם.

מה מקור הסמכות של החוקה? תשובת ההיגיון הפשוט היא: "העם".

החוקה אינה שואבת את סמכותה מהממשלה, מהכנסת או מבית המשפט. היא שואבת את סמכותה מן העם עצמו.

באמצעות החוקה, העם קובע לעצמו כיצד הוא מבקש שמדינתו תיראה, מהם הערכים וכללי היסוד שעליהם תושטת, כיצד יפעלו מוסדות השלטון ומה יהיו גבולות כוחם.

רוב הבתים עומדים על יסודות נסתרים. כל עוד מזג האוויר נוח, איש אינו חושב עליהם. רק כאשר מגיעה הסערה, מתברר אם היסודות עמוקים דיים. כך גם מדינות. בימים של הסכמה רחבה, אפשר לחיות גם בלי להכריע כל מחלוקת חוקתית. כאשר האמון גבוה, בני אדם נוטים לפרש את הכללים ברוח טובה. אך כאשר האמון נשחק, כל עמימות הופכת למקור של עימות. השאלה אינה אם יהיו מחלוקות. השאלה היא כיצד נפתור אותן.

כאשר הוקמה מדינת ישראל, עמדו מייסדיה בפני משימות עצומות. היה עליהם לקלוט עליה עצומה ביחס לגודל האוכלוסייה. להקים צבא. לבנות כלכלה. להתמודד עם מלחמות. ליצור מוסדות מדינה כמעט מאפס. בתנאים הללו נדחו שאלות חוקתיות רבות מתוך תקווה שיפתרו בעתיד. ההחלטה שלא להשלים את החוקה הייתה מובנת בשנת 1948. השאלה היא אם היא עדיין מובנת בשנת 2026.

כל משחק, מן הפשוט ביותר ועד המורכב ביותר, מתחיל בקביעת כללים. איש אינו מעלה על דעתו להתחיל משחק כדורגל ורק לאחר הבקעת השער הראשון להחליט מהו נבדל. איש אינו מתחיל משחק שחמט ואז מתווכח אם המלכה רשאית לנוע באלכסון. דווקא מפני שהצדדים יודעים מראש את הכללים, הם יכולים להתחרות ביושר.

הדמוקרטיה איננה שונה. כאשר כללי המשחק אינם ברורים, כל הכרעה נתפסת כהכרעה לטובת צד אחד. לא משום שהיא בהכרח כזו. אלא משום שאין מסגרת מוסכמת שעליה נשענים כולם. וכאשר הכללים הבסיסיים משתנים כל הזמן לא ניתן לקיים מדינה יציבה.

יש הטוענים שחוקה מגבילה את רצון העם. האמת פשוטה יותר. **החוקה אינה מגבילה את העם. היא מגבילה את השלטון.** היא אומרת לכל ממשלה, תהיה אשר תהיה: יש דברים

שאסור לך לעשות, גם אם את נהנית עכשיו מרוב. לא מפני שהרוב איננו חשוב. אלא מפני שגם הרוב כפוף לעקרונות שעליהם נוסדה המדינה.

החוקה לא מבטלת את רצון הרוב. היא מגדירה את הכללים שבתוכם הרוב פועל, כדי להבטיח שגם כאשר יהיה מיעוט – זכויותיו יישמרו. אם העם הוא מקור הסמכות של השלטון, הרי שהוא גם מקור הסמכות לכללים המגבילים את השלטון.

אם שואלים: מדוע שהדור הנוכחי יכבול את ידיהם של הדורות הבאים? התשובה היא שהוא איננו כובל אותם. הוא מגן עליהם. מפני שהחוקה לא נועדה לקבוע את שיעור המס או את תקציב המדינה. **החוקה נועדה להגן על הדברים שאינם צריכים להשתנות בכל מערכת בחירות.** כבוד האדם וחירותו. שוויון בפני החוק. זכות ההליך ההוגן. הזכות לבחור ולהיבחר. חופש הביטוי. חופש העיסוק. עצמאות מוסדות הביקורת. דרכי תיקון החוקה עצמה.

אלה אינם עניינים של ימין או שמאל. אלה הם תנאי קיומה של מדינה וחברה חופשית. ייתכן שהציבור בישראל יחלוק על ניסוחם של העקרונות, אך קשה לחלוק על הצורך לדון בהם בגלוי.

חוקה טובה איננה מסמך ארוך. היא גם איננה ספר פילוסופיה. כוחה טמון בפשטותה. היא צריכה להיות מובנת לכל אזרח, לא רק למשפטנים.

הילד בבית הספר צריך להבין מדוע היא קיימת. החייל צריך להבין על מה הוא נשבע להגן. השר צריך להבין מה מותר ומה אסור לו לעשות. והשופט צריך להבין מהיכן הוא שואב את סמכותו. כאשר החוקה שייכת רק למומחים, היא חדלה להיות ברית לאומית.

אך אין די בכתיבת מסמך משפטי יבש שנועד ליצור תרבות חוקתית. אפשר לכתוב את החוקה המפורטת והטובה בעולם ולהפך אותה. ואפשר להחזיק חוקה קצרה של עקרונות וכללים אוניברסאליים ולהקפיד עליה במשך מאות שנים. לפיכך השאלה החשובה איננה רק מה ייכתב. אלא אם הציבור יראה בחוקה התחייבות משותפת ולא נשק פוליטי.

אם ישראל תבקש יום אחד לנסח חוקה מלאה, ראוי שתעשה זאת בדרך שתבטיח אמון רחב ככל האפשר. **לא באמצעות כתיבת חוקי יסוד שנוצרו על ידי ניצחון זמני של רוב מקרי.** אלא מתוך חתירה להסכמה רחבה - גם אם היא דורשת זמן, ויתורים וסבלנות. מפני שחוקה שנולדה מתוך כפייה עלולה להפוך למוקד של מחלוקת חדשה. חוקה שנולדה מתוך הסכמה רחבה יכולה להפוך לעוגן של יציבות.

יש יסודות שכל חוקה ישראלית ראויה תצטרך להתמודד עמם בגלוי. שהמדינה היא ביתו הלאומי של העם היהודי. שהיא מחויבת לזכויותיהם המלאות של כל אזרחיה. שהשלטון כפוף לחוק. שהרשויות מאזנות זו את זו. שהבחירות חופשיות והוגנות. שכבוד האדם אינו ניתן לשלילה אלא במקרים חריגים ובמסגרת החוק. שצבא המדינה כפוף לשלטון האזרחי. וששינוי כללי המשחק עצמם ייעשה בזהירות ובאחריות.

אפשר לחלוק על הניסוח. אך קשה לחלוק על הצורך לדון בהם בגלוי. יש הסבורים כי עדיף להשאיר דברים עמומים. לעיתים עמימות אכן מאפשרת פשרה. אך כאשר מחלוקת עמוקה פוגשת עמימות עמוקה, התוצאה איננה שלום. התוצאה היא אי־ודאות. ואי־ודאות ממושכת שוחקת את אמון הציבור.

מדינה אינה יכולה להישען לאורך זמן על השאלה "מי יפרש את הכללים הפעם". עליה לשאול קודם לכן: "מהם הכללים שעליהם כולנו מסכימים?". חוקה איננה תחליף לאמון. אך היא יכולה להיות הכלי שבאמצעותו אמון נבנה מחדש. היא איננה מבטיחה שלא יהיו מחלוקות. היא מבטיחה שהמחלוקות יתנהלו בתוך מסגרת משותפת. זהו בפשטות כל ההבדל בין ויכוח בתוך בית לבין מאבק על עצם קיומו וזהותו של הבית.

לסיכום: החוקה היא הסכם של העם עם עצמו על כללי החיים המשותפים שלו.

ייתכן שלא כל דור זוכה לכתוב את חוקתו. אך כל דור מחליט אם להשאיר את השאלה פתוחה גם לדור הבא. הגיעה העת שבה מדינת ישראל לא יכולה לדחות את הדיון יותר. לא מפני שהעבר נכשל. אלא מפני שהעתיד דורש ודאות רבה יותר מזו שהעבר נזקק לה.

פרק 9 - הרוב, המיעוט וכבוד האדם

כוחה המוסרי של המדינה נמדד לא רק ביכולתה להעניק לרוב למשול, אלא גם בנכונותו של הרוב להגביל את כוחו כדי להגן על זכויות המיעוט.

נושא זה הוא אולי הרגיש ביותר בכל חברה: זכויות האדם וזכויות המיעוט. במקום להתחיל מן השאלה "מהן הזכויות?", נתחיל בשאלה עמוקה יותר: מדוע דווקא הרוב, שהוא החזק, הוא זה שצריך להסכים להגביל את עצמו? נראה שהגנה על זכויות אינה חולשתה של מדינה, אלא אחד ממקורות כוחה.

יש אמת פשוטה שכל רוב נוטה לשכוח. כל רוב היה פעם מיעוט. וכל מיעוט עשוי להיות יום אחד לרוב. מי שמבין אמת זו יבין גם מדוע דמוקרטיה איננה רק שיטת הכרעה. היא שיטת חיים.

בחירות אינן קובעות מי צודק. הן קובעות מי ימשול לזמן מוגדר. זהו הבדל עצום.

הרוב אינו מקבל בעלות על המדינה. הוא מקבל אחריות עליה.

אין זו זכות להשתמש בכוח ככל העולה על רוחו. זוהי חובה להשתמש בו בזהירות, מתוך ידיעה שהכוח שניתן לו היום יינתן מחר לאחרים.

יש הטוענים כי עצם קיומן של זכויות שאינן תלויות ברוב, פוגע בצדק החברתי. אך למעשה ההפך הוא הנכון. ללא זכויות יסוד, גם הבחירות עצמן אינן בטוחות. שהרי אם מותר לרוב לשלול את חופש הביטוי, כיצד תתנהל מערכת הבחירות הבאה? אם מותר לו לשלול את חופש ההתאגדות, כיצד תקום אופוזיציה? אם מותר לו לשלול את הזכות לבחור, כיצד יתחלף השלטון? לכן זכויות האדם אינן מגבלה על הדמוקרטיה. הן התנאי לקיומה.

יש זכויות שהמדינה מעניקה. ויש זכויות שהמדינה מכירה בהן. ההבדל עמוק. אם המדינה מעניקה את הזכות, היא יכולה גם לקחת אותה. אם המדינה רק מכירה בכך שהזכות שייכת לאדם מעצם היותו אדם, תפקידה הוא להגן עליה. זו הייתה אחת המהפכות הגדולות ביותר במחשבה המדינית. לא האדם קיים למען המדינה. המדינה קיימת למען האדם.

אין פירוש הדבר שכל זכות היא מוחלטת. אין חברה שבה החירות היא בלתי מוגבלת. חופש הביטוי אינו מתיר הסתה לאלימות. חופש התנועה עשוי להיות מוגבל בשעת מגפה. זכות הקניין כפופה לעיתים לצורכי הציבור. אך ההבדל בין מדינה חופשית למדינה שאינה חופשית הוא פשוט: במדינה חופשית, כל הגבלה דורשת הצדקה. במדינה שאינה חופשית, החירות עצמה דורשת הצדקה.

לעיתים נשאלת השאלה: מדוע יש להגן על מי שאינם מסכימים איתנו? התשובה איננה משום שהם אולי צודקים. אלא משום שהעיקרון שמגן עליהם היום יגן עלינו מחר. חירות שאינה ניתנת גם ליריבך איננה חירות, היא פריבילגיה. יש מי שרואים במיעוט מכשול. יש מי שרואים בו איום. אך חברה נבונה מבינה שהמיעוט ממלא תפקיד חיוני. הוא שואל שאלות שהרוב אינו שואל. הוא מזהיר מפני טעויות שהרוב עדיין אינו רואה. לעיתים הוא טועה. אך לעיתים דווקא הוא מקדים את זמנו.

כמעט כל רעיון גדול בהיסטוריה החל כרעיון של מיעוט. אין משמעות הדבר שכל מיעוט צודק. יש מיעוטים הדוגלים ברעיונות פסולים. יש דעות שיש להילחם בהן. אך יש להבחין בין מאבק ברעיון לבין שלילת זכויותיו של האדם המחזיק בו, כל עוד הוא פועל במסגרת החוק.

ההבחנה הזאת קשה. אך היא הכרחית. כבוד האדם איננו הסכמה עם האדם. אפשר לחלוק עליו בכל לב. אפשר להתנגד לדעותיו. אפשר להצביע נגדו. ואפשר אפילו להביס אותו בבחירות. אך אין בכך כדי לשלול את כבודו. כבוד האדם איננו פרס על התנהגות טובה. הוא נקודת המוצא של חברה מתוקנת.

לישראל יש ייחוד נוסף. היא איננה רק מדינה דמוקרטית. היא גם מדינת הלאום של העם היהודי. יש הרואים מתח בין שני הרעיונות הללו. אולי יש. אך מתח איננו סתירה. כל חברה חופשית מאזנת בין ערכים שונים. בין ביטחון לחירות. בין שוויון לחופש. בין מסורת לחידוש. השאלה איננה כיצד לבטל את המתח. השאלה היא כיצד לנהל אותו ביושר.

דווקא משום שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, עליה לזכור שוב ושוב את אחד הלקחים העתיקים ביותר של ההיסטוריה היהודית. איננו יודעים רק כיצד מרגיש רוב. אנו בהחלט יודעים גם כיצד מרגיש מיעוט. במשך דורות חיו יהודים כמיעוט נרדף בארצות רבות. לעיתים נהנו מהגנה. לעיתים קרובות יותר סבלו מאפליה ודיכוי. דווקא הזיכרון הזה מטיל עלינו אחריות מיוחדת. לא רק כלפי עצמנו. אלא כלפי כל אדם ומיעוט החי תחת ריבונותנו.

המדינה איננה נמדדת רק באופן שבו היא מתייחסת לאזרח החזק. גם משטרים שאינם חופשיים יודעים להגן על החזקים. המבחן הפשוט הוא יחסו של השלטון למי שאין בידו כוח. למי שאינו עשיר. למי שאינו מקורב. למי שאינו חלק מן הרוב. שם מתגלה אופייה האמיתי של המדינה.

יש מי שחושבים שוויתור הוא סימן לחולשה. יש ויתורים שהם ביטוי לעוצמה. רוב המוכן להגביל את כוחו כדי להגן על זכויות המיעוט אינו חלש. הוא בטוח בעצמו. הוא מבין שכוח שאינו יודע לרסן את עצמו, יאבד בסופו של דבר גם את הלגיטימיות שלו. לפיכך אין לשאול רק מה מותר לרוב לעשות. יש לשאול גם מה ראוי לו שלא לעשות, אף אם החוק מתיר זאת.

החוק הוא הרף התחתון של חברה. המוסר האזרחי הוא הרף העליון שלה. יום אחד נהיה כולנו במיעוט. אם לא מבחינה פוליטית, אז מבחינה אחרת. נזדקן. נחלה. נמצא את עצמנו בדעת מיעוט. או פשוט נהיה בצד המפסיד של ויכוח ציבורי. באותו יום נרצה לדעת שהמדינה אינה שייכת רק למנצחים. אלא גם לנו. ועל כן, הדרך שבה אנו מתייחסים היום למיעוט אינה מתנה שאנו מעניקים להם. היא ההבטחה שאנו מעניקים לעצמנו.

פרק 10 – משרתי הציבור

עובד הציבור עובד עבור האזרחים.

עד כאן עסקנו בעיקר בעקרונות: המדינה, השלטון, הכוח, החוק, האיזונים והזכויות. כעת נעבור לשאלה מעשית יותר, אך קריטית לכל אזרחי המדינה: השירות הציבורי. זו שאלה שנראית טכנית אך היא למעשה מוסרית: למי נאמן עובד הציבור? לשר שמינה אותו? לממשלה המכהנת? או למדינה ולאזרחיה? זהו פרק חשוב להבנת האופן שבו המערכת השלטונית מתפקדת ביום-יום.

טעות נפוצה היא הטעות בשם שאנו קוראים להם: "פקידים" או "בעלי תפקידים". לעיתים אנו קוראים להם "עובדי מדינה". אך לעולם אין לשכוח את שמם האמיתי. הם **"משרתי הציבור"** לא מפני שהם נחותים מן הציבור. אלא מפני שהסמכות שניתנה להם נועדה לשרת, לא לשלוט.

בכל חברה קיימים אנשים מקצועיים, מומחים, המחזיקים בכוח שאינו נובע מבחירות. שופטים. שוטרים. חיילים. מורים. רופאים. פקידי ממשלה. יועצים מקצועיים. מבקרים. רגולטורים. הם אינם נבחרים בקלפי. אך החברה מעניקה להם סמכות משום שאי אפשר לנהל מדינה מודרנית בלעדיהם. זוהי ברכה. וזוהי גם סכנה. מפני שכל כוח שאינו נבחר חייב להיות כפוף לאחריות מיניסטריאלית.

עובד ציבור עובד עבור האזרחים שלא יפגוש לעולם. עובד הילד בבית הספר. עובד החייל בגבול. עובד הקשישה בבית אבות הממתינה לתרופה. עובד בעל העסק המבקש רישיון. עובד האדם הפשוט שאין לו קשרים. כאשר עובד הציבור שוכח זאת, הוא מפסיק להיות משרת הציבור.

עובד ציבור איננו עובד עבור השלטון. השר הממונה מתווה כוון, קובע תקנות אך הוא לא בא להחליף את השירות הציבורי. הוא בא להנהיג אותו. יש הבדל עצום בין הנהגה לבין בעלות. שר רשאי לקבוע מדיניות. אין הוא רשאי לדרוש נאמנות אישית. הנאמנות של עובד הציבור היא למדינה, לחוק ולתפקידו. כששלטון ושרים מתחלפים, המדינה חייבת להמשיך לתפקד באותה מקצועיות. יש המבקשים שירות ציבורי צייתן. יש המבקשים שירות ציבורי עצמאי לחלוטין. שירות ציבורי חייב להיות נאמן למדיניות שנבחרה בבחירות, כל עוד היא חוקית. אך באותה מידה עליו להיות מסוגל לומר לשר: "אדוני, הדבר איננו חוקי". או: "החלטה זו עלולה לגרום נזק חמור".

אם עובד הציבור חושש לומר אמת מקצועית, הציבור מאבד את אחת ההגנות החשובות ביותר שלו. אם עובד הציבור מסרב ליישם כל מדיניות שאינה לרוחו, גם זו פגיעה במערכת השלטונית. האיזון עדין. אך בלעדיו אין מנהל תקין.

משרת ציבור איננו משרת של הממשלה וגם איננו משרת של הציבור כיחידים. הוא משרת של טובת הציבור כפי שהיא מוגדרת בחוק. לכן עליו לנהוג בשוויון, ביושר ובמקצועיות גם כלפי אדם שאינו מסכים עמו.

מקצועיות היא אחת המעלות הפחות מוערכות של השירות הציבורי. אין בה דרמה. אין בה כותרות. אין בה נאומים. אך היא זו שמאפשרת למדינה לפעול גם כאשר הממשלה מתחלפת. עובדי הציבור המקצועיים שומרים על הזכרון הארגוני ועל רצף הידע שמאפשר בנית תשתיות כמו כבישים, רכבות, בתי חולים ומערכת חינוך. גשר אינו קורס משום שהמהנדס שיך למחנה פוליטי אחר. מטוס אינו ממריא בזכות אידאולוגיה. הוא ממריא בזכות מקצועיות. כך גם המדינה.

מה היא ה"פוליטיזציה" בשירות הציבורי? אין פירושה רק מינוי מקורבים או נאמנים. פוליטיזציה מתחילה כאשר כל החלטה נבחנת לא לפי איכותה אלא לפי השאלה מי ירוויח ממנה פוליטית. כאשר זה קורה, אמון הציבור נשחק. לאט, בשקט, אך בעקביות.

שחיתות איננה מתחילה במעטפות כסף. היא מתחילה ברעיון מסוכן הרבה יותר. הרעיון שהמשרה הציבורית היא נכס. לא של הציבור. אלא של המחזיק בה. משם הדרך קצרה. אם התפקיד שלי, גם האנשים שלי. אם האנשים שלי, גם ההטבות שלי. אם ההטבות שלי, גם הכסף שלי. כך נולדת שחיתות. לא ביום אחד. אלא בצעדים קטנים שאיש איננו עוצר בזמן.

חברה חופשית זקוקה לעובדי ציבור אמיצים. היא זקוקה גם לעובדי ציבור צנועים. אמיצים לומר את האמת. צנועים להבין שאינם נבחרו הציבור. תפקידם לייעץ. להתריע. ליישם. לא למשול. באותה מידה זקוקה החברה למנהיגים אמיצים. אך גם צנועים. אמיצים לקבל החלטות. וצנועים להקשיב למי שיודע מהם יותר בתחומם.

גם שירות ציבורי מקצועי עלול לטעות כאשר הוא שוכח שמטרתו איננה להגן על עצמו אלא לשרת את הציבור. נהלים חשובים, אך הם אמצעי ולא מטרה.

אין תכונה נעלה יותר בשירות הציבורי מאשר ההכרה שאיש לא יזכור את שמך. הכביש שנבנה היטב. מערכת המים שפועלת. החשמל שלא נפסק. בית הספר שמתנהל היטב. הנמל שעובד ביעילות. החיסון שהגיע בזמן. כל אלה הם הישגים של אנשים שרוב האזרחים לעולם לא יכירו. דווקא משום כך הם עמוד השדרה של המדינה.

יש מבחן פשוט לכל מוסד ציבורי כאשר האזרח הפשוט נכנס אליו. האם הוא מרגיש שהוא לקוח המבקש שירות? או נתין המבקש חסד? אם הוא מרגיש שהוא מבקש חסד, המדינה נכשלה. מפני שבמדינה דמוקרטית, השלטון קיים כדי לשרת את האזרח. לא להפך.

בסופו של דבר, איכותה של מדינה איננה נמדדת רק באיכות מנהיגיה. מנהיגים מתחלפים. היא נמדדת באיכות אלפי האנשים הקמים מדי בוקר, עושים את מלאכתם ביושר, וחוזרים לביתם מבלי להופיע בחדשות. הם אינם גיבורי ספרי ההיסטוריה. אך בלעדיהם לא הייתה היסטוריה כלל.

לפיכך, אם ברצוננו לחזק את מדינת ישראל, אין די בלבחור ממשלות טובות. עלינו גם לבנות שירות ציבורי מקצועי. עצמאי יותר במקום שבו נדרשת עצמאות. כפוף יותר במקום שבו נדרשת כפיפות. ושקוף יותר בכל עת. **מפני שהמדינה איננה מתקיימת רק בזכות החלטות גדולות. היא מתקיימת בזכות מיליוני החלטות קטנות, שנעשות מדי יום, בהגיון פשוט וביושר.**

סיכום החלק הראשון:

מודל שלושת המעגלים

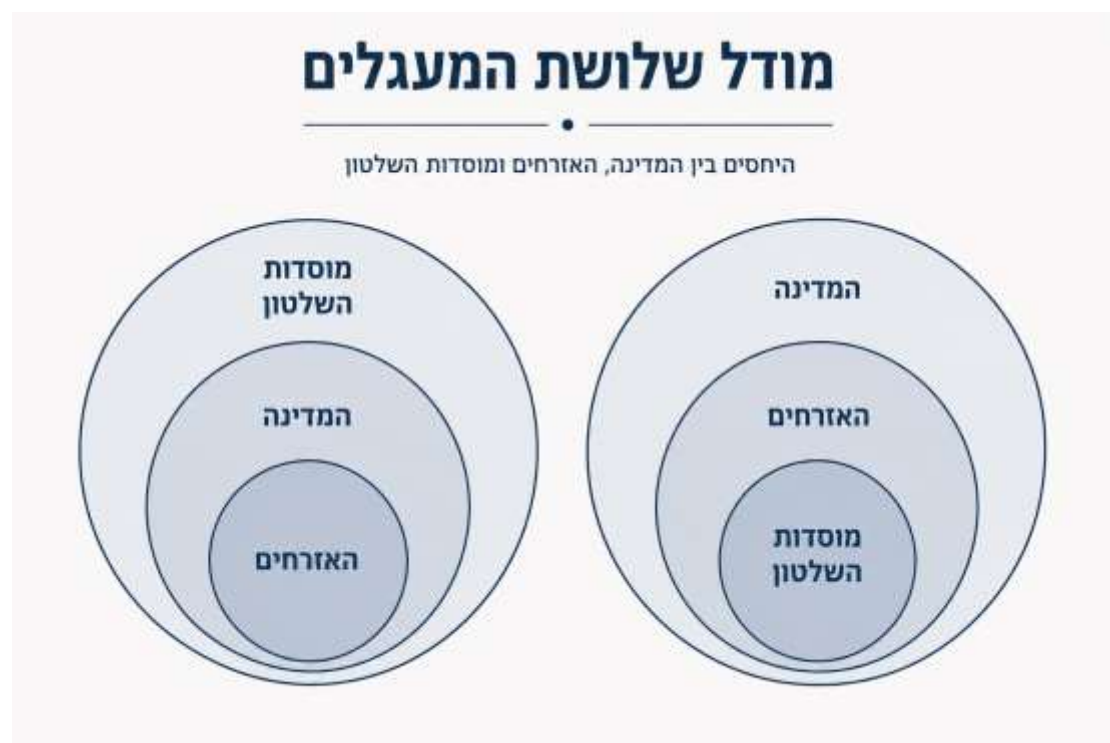
מבחן ההגיון הפשוט

לאורך החלק הראשון של הספר עסקנו בשלוש שאלות יסוד:

- מהי המדינה?
- מי הם אזרחיה?
- ומה תפקידם של מוסדות השלטון?

אפשר לסכם את מערכת היחסים ביניהם באמצעות מודל פשוט של שלושה מעגלים:

דרך חשיבה פשוטה לבחון כל החלטה ציבורית

כאשר מתעוררת מחלוקת שאלו את עצמכם:

1. מהם הכוחות הפועלים במקרה זה?
2. מהם היחסים בין המדינה האזרחים ומוסדות השלטון?
3. מי משרת את מי?
4. מה אומר לכם ההגיון הפשוט?

אם התשובה היא שהמדינה או אזרחיה נדרשים לשרת את מוסדות השלטון –

רצוי לעצור ולשאול:

האם נשמר האיזון הראוי?

חלק שני

האזרח והחברה

גם המוסדות הטובים ביותר אינם יכולים להחליף אזרחים פעילים ואחראים.

פרק 11 - מעלתו של האזרח החופשי

חברה חופשית לעולם מתחילה באדם אחד.

הגיע הזמן לא לעסוק בממשל או בחוקה, אלא בנו האזרחים. מדינה חופשית אינה יכולה להתקיים אם אזרחיה אינם נוהגים כאנשים חופשיים ואחראים. האם ראויים אנו לחברה החופשית שאנו מבקשים לבנות?

חירות איננה רק שאלה של מוסדות. היא תכונת אופי של אזרחים. קל לדבר על חובותיה של המדינה. קשה יותר לדבר על חובותיו של האזרח. אולי משום שהראשונות תלויות באחרים. והשניות תלויות בנו. ובכל זאת, אין מדינה חופשית ללא אזרחים חופשיים.

יש אנשים המאמינים כי חירות פירושה היכולת שלהם לעשות ככל העולה על רוחם. אין זו חירות. זו ילדותיות. האדם החופשי איננו האדם שאינו מכיר בשום גבול. הוא האדם היודע להציב גבולות לעצמו גם כאשר איש אינו משגיח עליו. הוא עומד בתור לא מפני שהוא חושש מקנס. אלא מפני שהוא מכבד את זולתו. הוא משלם מסים לא רק מפני שהחוק מחייב אותו. אלא מפני שהוא מבין שהכביש שעליו הוא נוסע ובית החולים שאליו יגיע יום אחד אינם נוצרים מאליהם. הוא דובר אמת גם כאשר השקר היה מועיל לו. מפני שחברה שבה איש אינו מאמין לדבריו של רעהו אינה יכולה להיות חופשית.

הדמוקרטיה איננה רק מנגנון של בחירות. היא תרבות. היא הרגל. היא דרך חיים. אין קלפי שתציל חברה שאזרחיה חדלו לכבד זה את זה. אין חוקה שתגן על ציבור שאיבד את יושרו. אין בית משפט שיוכל להכריע בכל ויכוח בין שכנים. בסופו של דבר, איכותה של מדינה נקבעת באלפי החלטות קטנות שאיש איננו רואה.

יש לשאול כל אדם שאלה פשוטה: איזו מדינה היית רוצה אילו כל אזרח היה מתנהג בדיוק כמוך? אם אתה עוקף בתור, האם היית רוצה שכל האחרים יעשו כן? אם אתה מפיץ שמועה שלא בדקת, האם היית רוצה שכולם יעשו כך? אם אתה מציית לחוק רק כאשר הוא מתאים לך, האם היית רוצה לחיות במדינה שבה כולם נוהגים כך? זוהי שאלת היסוד של האזרחות.

במדינה שלנו קל מאוד לכעוס. קל מאוד ללעוג. קל מאוד לשתף דברי שנאה. מעולם לא היה קל כל כך להשפיל אדם שלא פגשנו מעולם. אך כל מילה שאנו כותבים משנה את החברה שבה ילדינו יגדלו. איננו רק משתמשים בשפה. אנו בונים באמצעותה את המציאות. כאשר השיח הופך לאלים, האלימות איננה נשארת רק במילים.

אדם חופשי איננו מפחד ממחלוקת. להפך. הוא מבקש אותה. לא כדי לנצח. אלא כדי ללמוד. מי שאיננו מסוגל לשנות את דעתו לעולם, איננו חזק. הוא כלוא. החברה הדמוקרטית איננה מבוססת על ההנחה שכל אדם צודק. היא מבוססת על התקווה שכל אדם עשוי ללמוד דבר מה מזולתו.

ישנה תופעה חדשה יחסית. אנשים אינם מחפשים עוד מידע. הם מחפשים אישור. הם קוראים רק את מי שמסכים עמם. שומעים רק את מי שמחזק את אמונתם. ומתרחקים מכל קול אחר. כך נולדות קהילות שאינן משוחחות זו עם זו. הן רק מדברות זו על זו. אין זה מצב טבעי לחברה חופשית.

אומה איננה יכולה להתקיים כאשר אזרחיה חיים בעולמות שונים של עובדות. אין פירוש הדבר שכל הדעות שוות. יש אמת. יש שקר. יש עובדות. ויש פרשנויות. אך דווקא משום כך מוטלת על כל אזרח החובה לבדוק. לקרוא. להקשיב. להטיל ספק גם בדברים הנוחים לו. הספק איננו אויבה של החברה האנושית. הוא מגן עליה.

יש אזרחים הסבורים שהצבעה בבחירות מסיימת את חובתם. אך הבחירות הן רק תחילת האחריות. דמוקרטיה מתקיימת גם בין מערכת בחירות אחת לאחרת. כאשר אדם מתנדב.

כאשר הוא משתתף בדיון ציבורי בכבוד. כאשר הוא מסייע לשכנו. כאשר הוא מוכן לוותר מעט על נוחותו למען הכלל. האזרחות איננה אירוע. היא אורח חיים. גם הסובלנות איננה חולשה. היא משמעת. קל לכבד אדם החושב כמוך. המבחן האמיתי הוא היחס למי שמכעיס אותך. אם חירות הדיבור קיימת רק עבור דעותיך, אין זו חירות. אם כבוד האדם שמור רק לחבריך, אין זה כבוד. ערכה של סובלנות נמדד דווקא ברגע שבו היא קשה.

ישאל אדם: ומה אם האחר איננו נוהג כך? התשובה היא **שהחברה החופשית לעולם מתחילה באדם אחד**. בזה המסרב לשקר גם כאשר השקר משתלם. בזה המסרב לשנוא גם כאשר השנאה פופולרית. בזה המוכן להודות בטעותו. בזה המוכן לומר: "אינני יודע". שתי המילים הללו - **"אינני יודע"** - הן אולי סימנה הראשון של חירות מחשבתית.

לא הממשלה תקבע אם ישראל תהיה חברה חופשית. לא בית המשפט. לא הכנסת. לא התקשורת. הם יכולים לסייע. הם יכולים להזיק.

אך בסופו של דבר, **המדינה תהיה דומה לאזרחיה**. אם נהיה ישרים, היא תהיה ישרה יותר. אם נהיה אלימים, היא תהיה אלימה יותר. אם נהיה סבלניים, היא תהיה יציבה יותר. ואם נאבד את היכולת לראות זה בזה בני אדם, שום חוק לא ישיב אותה.

לפיכך, כל המבקש לשנות את המדינה חייב להתחיל במקום הקרוב ביותר אליו. בעצמו. זהו החלק הקשה ביותר. גם החשוב ביותר. מפני שחוקה יכולה להיכתב ביום אחד. בחירות מתקיימות ביום אחד. אך אופייה של אומה נבנה במשך דורות. והוא נבנה, בראש ובראשונה, בלבם של אזרחיה.

פרק 12 - אחריותו של האזרח החופשי

החירות דורשת יותר מאשר זכויות.

יש הטוענים לחשוב כי דמוקרטיה היא שיטת ממשל בלבד. הם סבורים שאם מתקיימות בחירות אחת לכמה שנים, אם נספרים הקולות ביושר ואם הממשלה מתחלפת בדרכי שלום - הרי שהחירות מובטחת. אך זו טעות.

דמוקרטיה איננה מתקיימת בקלפיות בלבד. היא מתקיימת בלבם של האזרחים. חוקה יכולה להיכתב בתוך חודשים. מוסדות אפשר להקים בתוך שנים. אולם אופיו של עם מתעצב במשך דורות. שום חוק לא יגן על חירותו של עם שאיבד את רצונו להיות חופשי. החירות דורשת יותר מאשר זכויות; היא דורשת אופי.

האזרח החופשי איננו ממתין שאחרים יפתרו את בעיותיו. הוא משתתף. הוא שואל. הוא בודק. הוא מתווכח. הוא מצביע. הוא מתנדב. הוא מסייע לחלש. הוא מבין כי המדינה איננה גוף זר העומד מולו; היא יצירה משותפת של כל אזרחיה. אין משמעות הדבר שכל אדם חייב לעסוק בפוליטיקה. להפך. חברה בריאה זקוקה למורים, לרופאים, למהנדסים, לחקלאים, לאמנים, לחיילים, לשופטים ולבעלי מלאכה. אולם כל אחד מהם הוא גם אזרח, וכל אזרח נושא באחריות כלשהי לעתיד הציבור.

האדישות היא אויבה השקט של החברה החופשית. עריצים אינם עולים לשלטון רק בזכות כוחם. פעמים רבות הם עולים משום שאנשים טובים חדלו להשתתף. הם מתעייפים מן הוויכוחים, מתרחקים מן החיים הציבוריים ומניחים לאחרים לקבל החלטות במקומם. כאשר אזרחים מוותרים על אחריותם, אחרים ממהרים למלא את החלל.

חברה חופשית איננה יכולה להתקיים אם כל אדם מבקש רק את טובתו האישית. היא זקוקה גם לנכונות להקריב למען הכלל. הקרבה איננה רק בשדה הקרב. היא נמצאת במורה הבוחר ללמד בפריפריה. ברופא המטפל במסירות גם כאשר המערכת מקשה עליו. בשופט הפוסק לפי הדין למרות הלחצים. בעיתונאי החושף אמת שאינה נוחה. ביזם היוצר מקומות עבודה ביושר. במתנדב המסייע לקשיש בודד. בחייל השומר על גבול. בהורה המלמד את ילדיו לכבד גם מי שחושב אחרת. עוצמת החברה איננה נמדדת רק במספר הטנקים שלה, אלא במספר האזרחים המוכנים לקחת אחריות על סביבתם.

עלינו גם ללמוד את אומנות המחלוקת. ויכוח איננו סכנה לחברה, הוא נשמת אפה. אולם ויכוח אמיתי מבוסס על הקשבה, על עובדות ועל ההכרה שגם האדם שמולנו עשוי להחזיק בחלק מן האמת. ברגע שכל מחלוקת הופכת למאבק בין טוב מוחלט לרוע מוחלט, חדלנו להתווכח והתחלנו להילחם. אין עם היכול להתקיים לאורך זמן כאשר כל מערכת בחירות נתפסת כקרב שבו המפסיד מאבד את זכותו להשתייך לאומה. כוחה של חברה איננו בכך שאין בה מחלוקות, אלא בכך שהיא יודעת להכיל אותן מבלי להתפרק.

לכן, חירות איננה מצב שמושג פעם אחת ונשמר מעצמו. כל דור חייב לבחור בה מחדש. כל דור חייב ללמד אותה מחדש. אם נזכור זאת, ילדינו לא יירשו רק מדינה חזקה יותר. הם יירשו גם תרבות פוליטית טובה יותר - וכל דור חייב להגן עליה מחדש. תרבות שבה כוח מרוסן על ידי חוק, ויכוח מרוסן על ידי כבוד, ואהבת המולדת מרוסנת על ידי ההכרה שאין אדם, ואין מפלגה, הגדולים מן המדינה.

זוהי מעלתו של האזרח החופשי. לא שהוא לעולם איננו טועה. אלא שהוא לעולם איננו מוותר על אחריותו.

פרק 13 - הפטריוטיות האמיתית

אהבת הארץ מחייבת אומץ לב.

השליטים בכל דור עטפו את עצמם בדגל. הם לימדו את העם כי אהבת המדינה פירושה אהבת המנהיג; כי ביקורת היא בגידה; כי פטריוטיות היא נאמנות ותמיכה בשלטון. אולם במדינה חופשית אין זה כך.

פטריוט איננו מי שמוחא כפיים לממשלה בכל אשר תעשה. פטריוט הוא מי שמוכן לעמוד מול השלטון כאשר הוא סוטה מן הדרך. כשם שהורה אוהב איננו מתעלם ממעשיו של בנו אלא מתקן אותו, כך גם אזרח אוהב מולדתו איננו מתעלם ממעשיה של ממשלתו.

אהבת הארץ איננה אהבת השלטון. ממשלות באות והולכות. הכנסת מתחלפת. שרים מתמנים ומפוטרים. אך המדינה נשארת. הדגל נשאר. מגילת העצמאות נשארת. העם נשאר. אין מולדת אחת לימין ומולדת אחרת לשמאל. אין מדינה אחת לדתיים ואחרת לחילונים. עתידנו משותף.

מי שמנסה לשכנע אותנו שאזרח בעל דעה אחרת הוא אויב - מחליש את המדינה יותר מכל אויב מבחוץ. פטריוטיות אמיתית נבחנת בנכונות לשלם מחיר למען הכלל: להתגייס, להתנדב, לשלם מסים ביושר, לכבד את החוק, להגן על החלש, ולהבטיח שגם ילדיהם של יריבינו הפוליטיים יזכו לאותן זכויות שאנו דורשים עבור ילדינו.

אין מדינה חזקה ללא אמון בין האזרחים. אין צבא חזק בחברה מתפוררת. אין כלכלה משגשגת כאשר כל מחלוקת פוליטית הופכת למלחמת אחים. דווקא משום שאנו אוהבים את ישראל, אסור לנו לוותר עליה לידי פחד, שנאה, או פולחן אישיות.

אהבת הארץ מחייבת אומץ לב. אומץ לומר אמת גם כאשר היא אינה נוחה. אומץ להגן על מוסדות המדינה גם כאשר אינם מושלמים. אומץ להאמין שקיום חברה דמוקרטית חופשית איננה חולשה, אלא מקור כוחה של ישראל.

דור המדינה הקים את ישראל מתוך תקווה. דורנו נדרש להבטיח שתקווה זו לא תישחק. לא באמצעות הערצת שליטים, אלא באמצעות שמירה נאמנה על החירות, הצדק והאחריות ההדדית.

פרק 14 - האמת היא התשתית של החירות

חברה השומרת על האמת שומרת גם על חירותה.

מעולם לא היה קל יותר להפיץ מידע. מעולם גם לא היה קל יותר להפיץ שקר. יש הסבורים שהשקר הוא רק פגם מוסרי. אין זו אלא מחצית האמת. השקר הוא סכנה לקיומה של כל קבוצה חברתית. שום חברה חופשית אינה יכולה להתקיים כאשר אזרחיה אינם מסוגלים עוד להבחין בין עובדה לבין המצאה, בין מידע לבין תעמולה, ובין דיווח לבין מניפולציה.

בעבר היה קשה להפיץ שקר. הוא נזקק לעיתון, לתחנת רדיו או לבמה ציבורית. כיום די בלחיצת כפתור אחת כדי להעביר ידיעה כוזבת למאות אלפי בני אדם. פעמים רבות השקר מגיע ראשון, ואילו האמת מגיעה מאוחר מדי. אין בכך כדי להאשים את הטכנולוגיה. הטכנולוגיה איננה מבטלת את אחריותו של האדם. ככל שהכלים נעשים חכמים יותר, כך גדלה חשיבותו של שיקול הדעת האנושי.

הרשתות החברתיות הן כלי רב-עוצמה, והן תרמו רבות לחופש הביטוי ולהנגשת המידע. אך כל כלי רב-עוצמה יכול לשמש גם לבנייה וגם להרס. כאשר אלגוריתמים מתגמלים כעס, הפחדה וסנסציה יותר מאשר דיוק ואחריות, נוצרת מציאות שבה הרגש גובר על העובדות.

גם לעיתונות יש אחריות כבדה. ייעודה אינו לרצות את הקוראים, וגם לא את בעלי הכוח. ייעודה הוא לחפש את האמת, לבדוק אותה בקפדנות ולהציגה ביושר. עיתונות המוותרת על בדיקת עובדות או מתפתה לפרסם מידע חלקי, פוגעת באמון הציבור - **והאמון הוא המשאב היקר ביותר של חברה דמוקרטית.**

אולם האחריות איננה מוטלת רק על העיתונאים או על בעלי הרשתות. היא מוטלת גם על כל אחד מאתנו. כל אזרח הוא כיום גם מפיץ מידע. כל שיתוף, כל תגובה וכל הודעה הם החלטה מוסרית. לפני שאנו משתפים ידיעה, עלינו לשאול את עצמנו: האם אני יודע שהיא נכונה? האם בדקתי את מקורה? האם הייתי רוצה שישפטו גם אותי על בסיס מידע שלא נבדק?

האמת אינה שייכת למחנה פוליטי אחד. היא איננה ימנית ואיננה שמאלית. היא גם איננה משתנה לפי זהות הדובר. העובדות קיימות גם כאשר הן אינן נוחות לנו, וגם כאשר הן מפריכות את עמדותינו. חברה שמתרגלת לחיות עם שקרים קטנים, עלולה לגלות יום אחד שאינה מסוגלת עוד לזהות גם שקרים גדולים. כאשר האמת מאבדת את ערכה, כל טענה הופכת לשוות ערך לכל טענה אחרת, והדיון הציבורי חדל להיות חיפוש משותף אחר המציאות והופך למאבק של סיסמאות.

חירות הדיבור איננה פוטרת אותנו מאחריות לדברים שאנו אומרים. להפך - היא מטילה עלינו אחריות גדולה יותר. **חברה השומרת על האמת שומרת גם על חירותה.** חברה המוותרת על האמת, מוותרת בסופו של דבר גם על היכולת לבחור את עתידה.

פרק 15 - האלגוריתם והאזרח החופשי

האלגוריתם קובע, במידה רבה, את המציאות שכל אחד מאיתנו רואה.

במשך מאות שנים חששו בני האדם מפני צנזורה. הם פחדו מן הרגע שבו השלטון ימנע מהם לקרוא ספרים, לשמוע דעות אחרות או להביע את מחשבותיהם. אך במאה העשרים ואחת הופיע אתגר חדש. אין צורך תמיד למנוע מאדם מידע. לעיתים די להחליט איזה מידע יראה ראשון, איזה מידע יראה אחרון, ועל איזה מידע לא ישמע כלל. זהו כוחם של האלגוריתמים.

האלגוריתם איננו מצביע בבחירות. אין לו אידאולוגיה, ואין לו דעה פוליטית משלו. אולם הוא קובע, במידה רבה, את המציאות שכל אחד מאיתנו רואה. שני אזרחים החיים באותה מדינה עלולים לקבל מדי יום תמונת עולם שונה לחלוטין. כל אחד מהם נחשף לידיעות אחרות, לפרשנויות אחרות, לסרטונים אחרים ולדעות המחזקות את עמדותיו. בהדרגה נוצרות קהילות מידע נפרדות, ולעיתים נדמה שכל אחת מהן חיה במדינה אחרת. כאשר הדבר קורה, הוויכוח הציבורי משתנה. אין עוד מחלוקת על פתרונות. יש מחלוקת על עצם העובדות.

אחד הכלים הגדולים של הבינה המלאכותית הוא יכולתה ליצור תוכן משכנע במהירות ובכמות שלא הייתה אפשרית בעבר. תמונות, סרטונים, הקלטות ומאמרים יכולים להיראות אמיתיים גם כאשר הם אינם משקפים את המציאות. לעיתים קשה להבחין בין אמת לבין זיוף, ובין טעות לבין מניפולציה מכוונת.

אין פירוש הדבר שכל שימוש בבינה מלאכותית הוא פסול. להיפך. בינה מלאכותית היא אחת ההתקדמויות החשובות ביותר של תקופתנו. היא עשויה לשפר את הרפואה, את החינוך, את המחקר המדעי, את התחבורה ואת איכות החיים של מיליארדי בני אדם. אך ככל שהטכנולוגיה נעשית חזקה יותר, כך גדלה גם האחריות להשתמש בה ביושר.

הסכנה איננה בטכנולוגיה עצמה. הסכנה היא בשימוש בה כדי לעורר פחד במקום מחשבה, כעס במקום דיון, ושטביות במקום אזרחות. אין דבר פסול בניסיון לשכנע. זהו לבו של הוויכוח הציבורי. אך יש הבדל עמוק בין שכנוע המבוסס על עובדות וטיעונים, לבין מניפולציה המבוססת על הסתרת מידע, על הפצת מידע כוזב או על ניצול חולשותיהם הרגשיות של בני אדם. הבחנה זו נעשית חשובה במיוחד בתקופות של מערכות בחירות.

דווקא כאשר האזרחים נדרשים לקבל החלטות שישפיעו על עתיד המדינה, עליהם להיות ערניים במיוחד למידע שהם צורכים, למקורותיו ולדרך שבה הוא מוצג להם. האחריות לכך איננה מוטלת רק על חברות הטכנולוגיה, אלא גם על המפלגות, על כלי התקשורת, על מוסדות המדינה ועל כל אזרח.

אזרח חופשי איננו רק מי שיש לו זכות לבחור. אזרח חופשי הוא מי שמסוגל לבחור מתוך מידע אמין, מתוך מחשבה ביקורתית ומתוך עצמאות שיפוט. לכן אחת המיומנויות החשובות ביותר של המאה העשרים ואחת איננה רק לדעת להשתמש בבינה מלאכותית. **אלא לדעת מתי היא מנסה להשתמש בנו.**

אם נאבד את היכולת פשוט להבחין בין אמת לבין מניפולציה, לא נאבד רק את איכות הדיון הציבורי. נאבד גם את חירותו הפנימית של האדם - החירות לחשוב, לשפוט ולהחליט בכוחות עצמו. זו איננה רק שאלה טכנולוגית. זו שאלה מוסרית. וזו אחת המשימות החשובות ביותר של כל חברה המבקשת להישאר חופשית.

פרק 16 - אומץ אזרחי

האומץ האזרחי איננו נמדד בעוצמת הקול אלא בעוצמת המצפון.

אומץ איננו שייך רק לשדה הקרב. אנו רגילים להעריך את אומץ ליבם של חיילים, לוחמי אש, שוטרים ואנשי הצלה. ראוי שכך יהיה. אך ישנו סוג אחר של אומץ, שקט יותר ולעיתים נדירות זוכה לכותרות - האומץ האזרחי.

חברה חופשית זקוקה לאזרחים המוכנים להביע את דעתם גם כאשר הדבר אינו קל. לעיתים אנשים מבחינים בבעיה, אך מעדיפים להמתין, להניח שאחרים יטפלו בה או לחשוש מן המחיר האישי הכרוך בהבעת עמדה. זוהי תגובה אנושית ומובנת. דווקא משום כך יש חשיבות לאומץ האזרחי - לנכונות לומר את הדרוש, באחריות ובכבוד, כאשר הדבר עשוי לתרום לתיקון. זהו אומץ שאין בו תהילת ניצחון, אך לעיתים הוא הקובע את גורלה של חברה.

האומץ האזרחי איננו מחייב גבורה יוצאת דופן. פעמים רבות הוא מתבטא במעשים קטנים: עובד ציבור המתעקש להציג נתונים מדויקים גם כאשר הם אינם נוחים לממונים עליו; מפקד המביע הערכה מקצועית כנה גם כאשר היא איננה תואמת את הציפיות; עיתונאי המסרב לפרסם מידע שלא אומת; שופט הפוסק לפי הדין גם כאשר החלטתו איננה אהודה; מורה המלמד את תלמידיו לחשוב ולא רק לצטט; אזרח המסרב להפיץ שמועה שאיננו יודע אם היא אמת.

אין פירוש הדבר שצריך להפוך כל מחלוקת לעימות. אומץ איננו קולניות ואינו התרסה לשמה. לעיתים הוא מתבטא דווקא בשיחה שקטה, בהתעקשות מקצועית, בשאלה פשוטה שנשאלת בזמן הנכון או בסירוב מנומס לעשות דבר שאיננו ראוי. הוא היכולת לדבר בכבוד ולהישאר נאמן למצפון גם כאשר איש אינו מוחא כפיים.

גם מנהיגים זקוקים לאומץ כזה. קל להקשיב למחיאות כפיים. קשה יותר להזמין ביקורת ולהקשיב לה באמת. מנהיג המבקש להקיף את עצמו רק באנשים שמסכימים איתו מחליש את עצמו ואת הארגון שעליו הוא מופקד. מנהיג המעודד ויכוח מקצועי, גם כאשר הוא נוקב, בונה תרבות של אחריות ושל אמון.

אומה איננה זקוקה לכך שכל אזרחיה יהיו גיבורים. היא זקוקה לכך שבכל דור יהיו די אנשים המוכנים, ברגעים שבהם הדבר נדרש, להקשיב למצפונם ולפעול באחריות. זהו האומץ האזרחי - והוא אחד היסודות שעליהם נשענת חברה חופשית. אין בו תהילת ניצחון, אך הוא משפיע עמוקות על אופייה של החברה.

פרק 17 - מחיר השתיקה

לעיתים השתיקה מתחילה עוד לפני הבקשה לשותק.

לא תמיד אנשים שותקים מפני שאסור להם לדבר. לעיתים השתיקה נובעת מחשש טבעי מן המחיר שעלול להיות לאמירת דעה שאינה מקובלת. זה יכול להיות החשש מפגיעה בקידום, במעמד, ביחסים עם עמיתים או פשוט הרצון להימנע מעימות. כאשר תופעה כזו הופכת להרגל, עלולה להתפתח צנזורה עצמית - לא משום שמישהו הורה לשותק, אלא משום שאנשים לומדים בהדרגה אילו דברים נוח יותר שלא לומר.

כאשר אנשים מתחילים לשאול לא "מה נכון?" אלא "מה מצפים ממני לומר?", משהו יסודי משתנה בתרבותו של ארגון ובחייה של מדינה.

התופעה הזו איננה מוגבלת לעולם הפוליטי. היא יכולה להופיע בממשלה, בשירות הציבורי, בצבא, באוניברסיטה, בבית חולים, או בחברה עסקית. בכל מקום שבו אנשים חוששים לומר את דעתם לממונה עליהם, נפגעת יכולתה של המערכת ללמוד, לתקן טעויות ולקבל החלטות נכונות.

מנהיג חכם איננו מקיף את עצמו באנשים המסכימים איתו תמיד. הוא מבקש לשמוע גם את הקולות המזהירים, את העובדות שאינן נוחות ואת ההערכות הסותרות את דעתו. מי ששומע רק מחיאות כפיים, עלול להאמין שאינו טועה לעולם - וזו אחת הסכנות הגדולות לכל מנהיג.

גם למי שכפוף למנהיג, למפקד או למנהל יש אחריות. נאמנות איננה מחייבת הסכמה עיוורת. נאמנות אמיתית מחייבת לומר את הדעה המקצועית ביושר, גם כאשר היא אינה נעימה לשומע. שתיקה עשויה להיראות בטוחה בטווח הקצר, אך בטווח הארוך היא עלולה לגרום נזק כבד לארגון, למדינה ולאזרחים. מצד שני יש שתיקה שהיא חוכמה. יש רגעים שבהם ראוי להקשיב לפני שמדברים.

האחריות איננה מוטלת רק על מי שמתלבט אם לדבר. היא מוטלת גם על המנהלים, המפקדים והמוסדות ליצור סביבה שבה ניתן להביע הסתייגות מקצועית ללא חשש. תרבות המעודדת שאלות, ביקורת והצגת דעות שונות אינה סימן לחולשה. להפך: היא מאפשרת לארגון לזהות טעויות מוקדם יותר, ללמוד מהן ולקבל החלטות טובות יותר.

אין פירוש הדבר שכל מחלוקת צריכה להפוך לעימות ולהתנהל מעל כל במה. יש דרכים ראויות להביע הסתייגות, לכבד את כללי השירות הציבורי ואת חובת הסודיות כאשר היא נדרשת. אך אסור שערכים אלו יהפכו לתירוץ להעלמת עובדות או להשתקת ביקורת מקצועית. חברה בריאה איננה נמדדת בכך שאין בה טעויות. היא נמדדת ביכולתה להכיר בטעויות, ללמוד מהן ולתקן.

בסופו של דבר, חוסנה של דמוקרטיה איננו נבחן רק בקלפיות או בבתי המשפט. הוא נבחן גם בחדרי הישיבות, במסדרונות המשרדים ובכל מקום שבו אדם נדרש לבחור בין שתיקה בטוחה לבין אמת אחראית.

חלק שלישי

הדרך לעתיד

התחדשות אזרחית זו האחריות של כולנו.

פרק 18 - הברית הישראלית

מדינה יהודית ודמוקרטיה.

מדינה אינה מתקיימת רק בזכות חוקים. היא מתקיימת גם בזכות תחושת שייכות. כאשר אדם מרגיש שהמדינה היא שלו, הוא מוכן להגן עליה, לתרום לה ולהתווכח עליה מתוך אהבה ולא מתוך ניכור.

אחד הערכים החשובים ביותר מבחינה ישראלית הוא:

"הברית הישראלית = יהודית ודמוקרטית".

ברית איננה חוזה. חוזה מבוסס על אינטרסים. ברית מבוססת על מחויבות. גם כאשר קשה. גם כאשר חלוקים. גם כאשר אין הסכמה מלאה.

קעת ננסה לעשות דבר שאיננו שכיח בשיח הציבורי: לא להעמיד את שני הערכים זה מול זה, אלא נבדוק כיצד הם יכולים להשלים זה את זה.

יש מדינות שקמו כדי להגן על גבולות. יש מדינות שקמו כדי לשרת אינטרסים כלכליים. ישראל קמה מסיבה עמוקה יותר. היא קמה מפני שעם שלם החליט שלא יהיה עוד תלוי בחסדם של אחרים. זה היה רעיון פשוט. אך הוא שינה את ההיסטוריה. אלפיים שנה חי העם היהודי ללא ריבונות. במשך אותם דורות למד לקח כפול. מן הצד האחד למד את ערכה של החירות. מן הצד האחר למד את סכנתו של כוח שאיננו מרוסן.

מי שהיה חסר כוח במשך דורות, עלול לחשוב שכאשר ישיג אותו, כל מגבלה עליו תהיה עוול. אך ההיסטוריה היהודית מלמדת דווקא את ההפך. היא מלמדת שכוח הוא ברכה רק כאשר הוא כפוף למוסר. מדינה יהודית איננה רק מדינה שרוב אזרחיה יהודים. אילו זה היה כל עניינה, לא היה צורך בציונות. מדינה יהודית היא מדינה שמבקשת להביא אל החיים הציבוריים משהו מן המורשת היהודית.

כאן עלינו לשאול: איזו מורשת? האם מורשת של מלכים בלבד? או גם של נביאים? מעטים העמים שהעמידו נביאים אשר העזו להוכיח את מלכיהם. במסורת היהודית, הנביא אינו אויבו של המלך. הוא מצפוני. הוא מזכיר לו כי גם הוא כפוף לחוק. כאשר נתן הנביא עמד מול דוד המלך, הוא לא החליש את המלוכה. הוא חיזק את המוסר שעליו היא הייתה אמורה לעמוד. כאשר עמוס קרא לצדק חברתי, הוא לא פעל נגד עמו. הוא ביקש להציל אותו מעצמו. זוהי אחת המתנות הגדולות ביותר של המסורת היהודית. היא אינה מקדשת את השלטון. היא תובעת ממנו דין וחשבון.

גם הרעיון שכל אדם נברא בצלם איננו רעיון דמוקרטי במקורו. הוא רעיון יהודי עתיק. אם כל אדם נברא בצלם, אין שליט שנברא בצלם גדול יותר. אין אזרח שנברא בצלם פחות. אין שופט. אין שר. אין עשיר. אין עני. כולם כפופים לאותה אמת. משום כך, **מדינה יהודית ודמוקרטית איננה צירוף של שני רעיונות זרים**. היא ניסיון לחבר שני עקרונות הרואים באדם יצור בעל ערך וכבוד.

אך אין לטשטש את הקושי. יש מתחים אמיתיים. מדינת הלאום של העם היהודי נדרשת להבטיח את המשך קיומו של העם היהודי ואת זכותו להגדרה עצמית. באותה שעה היא מחויבת לכבד את זכויותיהם המלאות של כל אזרחיה.

אין נוסחה פשוטה המבטלת את המתח. אך עצם קיומו של המתח איננו כישלון. הכחשתו היא הכישלון. חברה בוגרת איננה פותרת כל מתח. היא לומדת לחיות עמו ביושר. אפשר לחלוק כמעט על כל שאלה פוליטית. אך אי אפשר לקיים מדינה לאורך זמן אם אין תשובה משותפת לשאלה מי אנחנו.

לעיתים נדמה שהשיח בישראל דורש מכל אדם לבחור. או יהודית. או דמוקרטית. כאילו שתי התפיסות אינן יכולות לחיות יחד. העוצמה היהודית מעולם לא הייתה באחידות. היא הייתה ביכולת לנהל מחלוקת מבלי לפרק את הקהילה.

זהו גם אתגרה של הדמוקרטיה. אסור למדינת ישראל להפוך למדינה שאינה יהודית. אך אסור לה גם להפוך למדינה שאינה דמוקרטית. מפני שאם תאבד את יהדותה, תאבד את סיבת קיומה. ואם תאבד את הדמוקרטיה שלה, תאבד את הדרך שבה ביקשה להגשים את ייעודה.

אין מדובר בפשרה בין שני ערכים. **מדובר בשתי רגליים שעליהן עומדת המדינה.** שתי האמיתות הללו אינן סותרות זו את זו. דווקא משום שהמדינה היא מדינת הלאום של העם היהודי, עליה להקפיד שכל אזרח החי בה מכל דת ולאום, ירגיש שהחוק מגן עליו באותה מידה. לא כדי למחוק את אופייה. אלא כדי להצדיק אותו.

גם ליהודים עצמם דרכים שונות להיות יהודים. יש דתיים. חילונים. מסורתיים. חרדים. עולים חדשים. ותיקים. כל אחד מהם מדגיש פן אחר של הזהות. המדינה איננה רשאית להכריע איזו יהדות היא היהדות ה"נכונה". תפקידה ליצור מרחב שבו המחלוקת יכולה להתקיים מבלי להפוך למלחמת תרבות. אפשר לחלוק כמעט על כל שאלה פוליטית. אך אי אפשר לקיים מדינה לאורך זמן אם אין תשובות לשאלה מי אנחנו.

ישראל לא תהיה מושלמת. שום מדינה איננה כזאת. השאלה איננה אם נטעה. השאלה היא אם נמשיך ללמוד ולתקן את טעויותינו. אם נדע להקשיב גם למי שחושב אחרת. אם נזכור שהוויכוח איננו הבעיה. השנאה היא הבעיה. בסופו של דבר, הברית הישראלית איננה נחתמת בין יהודי לערבי בלבד. או בין דתי לחילוני. או בין ימין לשמאל. היא נחתמת בין כל אדם המוכן לומר: **"אינני מסכים עמך בכל דבר. אך אני מתחייב שנמשיך לחיות יחד תחת אותם כללים"**.

זהו יסודה של כל אומה חופשית. אנו רגילים לחשוב שברית נוצרת כאשר בני אדם מסכימים. אך ברית אמיתית נוצרת דווקא כאשר הם אינם מסכימים, ובכל זאת בוחרים שלא להיפרד. זהו האתגר הגדול של ישראל. לא לבטל את המחלוקות. אלא להבטיח שהמדינה תהיה גדולה מהן.

פרק 19 - העתיד איננו גזירת גורל

שינוי הוא טבעו של האדם.

יש האומרים כי אין טעם לנסות. הם מצביעים על השחיתות ואומרים: "כך היה תמיד". הם מצביעים על השסעים ואומרים: "זהו טבעו של העם". הם מצביעים על האלימות, על חוסר האמון, על הפחד ועל העייפות, ומסיקים שאין עוד תקווה.

אך ההיסטוריה איננה עדות לחוסר האפשרות של שינוי. היא עדות לכך ששינוי - הוא טבעו של האדם. שום עבד לא האמין שיראה את ביטול העבדות. שום נתין לא האמין שיזכה לבחור את שליטיו. שום אישה לא יכלה לדעת שיום אחד תהיה לה זכות הצבעה. שום יהודי בגלות הארוכה לא יכול היה לדעת שיזכה לראות מדינה יהודית קמה מחדש.

כל ההישגים הגדולים של האנושות היו, תחילה, רעיונות שנראו בלתי אפשריים. גם ישראל עצמה הייתה פעם רעיון בלתי אפשרי. היא נולדה משום שמעטים סירבו לקבל את טענתם של הרבים שאין סיכוי. לפיכך, אין לקבל את הטענה שדעיכת הדמוקרטיה היא גזירת גורל. אין לקבל את הטענה שהקיטוב בלתי הפיך. אין לקבל את הטענה שהאזרחים איבדו לעד את אמונם זה בזה.

חברה יכולה להשתנות. אך השינוי איננו מתחיל רק בכנסת. הוא מתחיל בבית. הוא מתחיל בבית הספר. בבית הכנסת. במסגד. בכנסייה. באוניברסיטה. ביחידה הצבאית. במקום העבודה. בכל מקום שבו בני אדם בוחרים לראות זה בזה בני אדם ולא אויבים.

אין די לבחור שלטון. אם תרבות פוליטית איננה משתנה, גם המנהיגים החדשים ילמדו במהרה את דרכיהם של הישנים. אין די לחוקק חוק חדש. אם האזרחים אינם מכבדים את רוח החוק, לא יעזרו עוד אלף חוקים. אין די לדבר על אחדות. אחדות איננה אחידות. אין פירושה שכל אדם יחשוב אותו דבר. פירושה שכל אדם יכיר בכך שגם מי שחולק עליו זכאי לאותו כבוד אנושי ולאותן זכויות אזרח. זוהי הבגרות של אומה.

ישראל איננה צעירה עוד. עברו כמעט 80 שנים מאז הקמתה. היא ניצחה במלחמות. קלטה גלי עלייה. הקימה אוניברסיטאות, בתי חולים, חברות טכנולוגיה, מוסדות תרבות ומדע - מן המובילים בעולם.

אך הצלחתה הגדולה ביותר לא תימדד במספר פרסי הנובל שלה, ולא בגודל כלכלתה. היא תימדד ביכולתה להישאר חברה חופשית גם כאשר הדבר קשה.

פרק 20 - אמנה חדשה בין המדינה לאזרח

אנו זקוקים לברית חדשה בין המדינה לבין אזרחיה.

כל אומה נבחנת לא רק במה שהיא מסרבת לקבל, אלא גם במה שהיא מבקשת לבנות. קל יותר להרוס מאשר ליצור. קל יותר לעורר כעס מאשר לעורר תקווה. אולם ספר זה לא נכתב כדי להוסיף עוד קול של "אוש". הוא נכתב מתוך אמונה ש**ישראל יכולה להיות טובה יותר מכפי שהיא היום**. אין אנו זקוקים למדינה חדשה.

אנו זקוקים ל**ברית חדשה בין המדינה לבין אזרחיה**. ברית איננה מבטלת מחלוקות. היא קובעת כיצד ממשיכים לחיות יחד למרות המחלוקות. ברית זו איננה מסמך משפטי בלבד; היא התחייבות מוסרית. היא תשובתה של הדמוקרטיה לשאלה הפשוטה ביותר: מה חייבת המדינה לאזרחיה, ומה חייבים האזרחים למדינתם?

המדינה חייבת להבטיח כי **כל אדם יהיה שווה בפני החוק**. לא משום שכל בני האדם זהים, אלא משום שכבודם שווה. החוק אינו יכול להיות גמיש כלפי בעלי הכוח ונוקשה כלפי חסרי הכוח. ברגע שהצדק הופך תלוי במעמד, בעושר או בקשרים, אין עוד שלטון חוק אלא שלטון של בני אדם.

המדינה חייבת להגן על **חירותו של האדם**. אין פירוש הדבר שכל אדם יעשה כרצונו. חירות איננה הפקרות. חירות היא הזכות לחיות ללא פחד מפני שרירות לבו של השלטון, להביע דעה ללא חשש, להתאגד, להפגין, לבחור ולהיבחר, להאמין או שלא להאמין, כל עוד אין בכך פגיעה בזכויותיהם של אחרים.

המדינה חייבת להיות **נאמנה לאמת**. כאשר השלטון מסתיר מידע מן הציבור, כאשר הוא מחליף עובדות בסיסמאות, וכאשר הוא מתייחס לאמת כאל כלי פוליטי, נשבר החוט המחבר בין האזרחים לבין מוסדות המדינה. אמון הציבור איננו נכפה; הוא נרכש ביושר.

מנהיגי המדינה חייבים להשתמש ב**כספי הציבור** כאילו היה כספם שלהם - ואף בזהירות רבה יותר. כל שקל שנגבה במס הוא פיקדון שניתן על ידי האזרחים. אין הוא שייך לממשלה, לקואליציה או למפלגה. הוא שייך לציבור כולו. בזבז כספי ציבור איננו רק כשל כלכלי; הוא כשל מוסרי.

מן העבר האחר, גם לאזרחים יש חובות שאין דמוקרטיה יכולה להתקיים בלעדיהן. האזרח חייב ל**כבד את החוק** גם כאשר אינו מסכים עם הממשלה. עליו להשתתף בבחירות, להתעניין בענייני הציבור, לדרוש שקיפות, ולבחון כל טענה בהיגיון פשוט ובביקורתיות.

חירות איננה מתנה שהמדינה מעניקה; **חירות היא אחריות שהאזרחים נושאים**. על האזרח להכיר בכך שגם יריבו הפוליטי הוא שותף לעתידה של המדינה. אין אדם מאבד את זכויותיו מפני שהצביע למפלגה אחרת. אומה המתחלקת לשבטים שאינם מסוגלים עוד לראות זה בזה בני אדם, חדלה להיות חברה חופשית והופכת לאוסף מחנות יריבים.

על כולנו מוטלת גם החובה **להנחיל לילדינו את ערכי הדמוקרטיה**. אין די ללמד אותם מתמטיקה, מדעים או שפות. עלינו ללמדם מהי אחריות ציבורית, כיצד מנהלים ויכוח בכבוד, מדוע אסור לרכז כוח בידי אדם אחד, וכיצד מגינים על זכויות המיעוט גם כאשר הרוב חזק.

אמנה זו איננה יכולה להיות מושלמת. שום דור איננו מושלם. אך כל דור רשאי להשאיר אחריו מדינה חזקה יותר, הוגנת יותר וחופשית יותר מזו שקיבל. אם נצליח בכך, לא נזדקק למושיעים. יהיו לנו מוסדות חזקים, אזרחים אחראים ומדינה הראויה לאמונם של בניה ובנותיה.

לכן המשמעות העמוקה ביותר של ציונות במאה העשרים ואחת היא : לא רק להבטיח את קיומה של מדינת ישראל, אלא להבטיח שהיא תהיה מדינה הראויה להתקיים.

פרק 21 - ברית חדשה לישראל

עשרת הכללים שלפיהם מוכרעות כל ההכרעות האחרות.

עד כה הסברתי **מדוע**. עכשיו הגיע המקום לומר **מה** צריך לעשות. לא תוכנית מפלגתית ולא רשימת חוקים מפורטת, אלא **עקרונות שיכולים להנחות דור שלם**.

כל דור העומד בפני משבר חייב להחליט אם ברצונו להיות דור של מחאה בלבד, או גם דור של בנייה. הביקורת הכרחית. אך היא איננה מספיקה. מדינה איננה יכולה להתקיים רק על התנגדות. היא זקוקה גם להסכמה. לא על הכול. אלא על העיקר. אין אנו זקוקים להסכמה על כל שאלה מדינית. לא על כלכלה. לא על דת. לא על גבולות. לא על מדיניות חוץ. אלה שאלות שבכל דור יוכרעו בדרך הדמוקרטית.

אך יש שאלות שקודמות להכרעות. הן **הכללים שלפיהם מוכרעות כל ההכרעות האחרות**. עליהן ראוי לבנות ברית. לפיכך מוצעים כאן **עשרה עקרונות פשוטים**. לא כתוכנית של מפלגה. אלא כהתחייבות של אזרחים זה כלפי זה:

עיקרון ראשון - המדינה שייכת לכל אזרחיה. לא במובן שהיא מוותרת על זהותה. אלא במובן שכל אזרח זכאי להגנתה, לשירותיה ולהגינותה. איש איננו אורח בפני החוק.

עיקרון שני - הממשלה היא נאמן הציבור. אין שלטון קבוע. אין אדם שאין לו מחליף. כל ממשלה מחזיקה את השלטון כפיקדון. לא כרכוש.

עיקרון שלישי - החוק קודם לשלטון. אין אדם מעל החוק. אך גם אין חוק שאסור לדון בו. ציות לחוק ושיפורו אינם אויבים. הם בני ברית.

עיקרון רביעי - הכוח חייב תמיד להיות מוגבל. אין מוסד הראוי לסמכות בלתי מוגבלת. לא הממשלה. לא הכנסת. לא בית המשפט. לא שום גוף אחר. איזונים אינם מכשול. הם מנגנון הביטחון של החירות.

עיקרון חמישי - כבוד האדם איננו תלוי בדעתו. אדם איננו מאבד את זכויותיו משום שהצביע אחרת. או מפני שהוא שייך לדת אחרת. או מפני שהוא מבקר את השלטון. הוויכוח איננו שולל את הכבוד.

עיקרון שישי - השירות הציבורי שייך למדינה. לא למפלגה. לא לשר. לא לממשלה. מקצועיות היא אינטרס של כל אזרח. תהא השקפתו אשר תהא.

עיקרון שביעי - האמת חשובה מן הניצחון. לא כל שמועה ראויה להפצה. לא כל כעס ראוי לפרסום. אומה השומרת על כבוד האמת מגינה גם על עתידה.

עיקרון שמיני - האחריות קודמת לזכויות. אזרח חופשי דורש את זכויותיו. אך הוא גם ממלא את חובותיו. משלם את חלקו. משרת את החברה. משתתף בבנייתה. חירות ללא אחריות איננה חירות.

עיקרון תשיעי - המחלוקת היא כוח. אין לחשוש ממנה. יש לחשוש מן השנאה. חברה שאינה מסוגלת להתווכח, איננה חופשית. חברה שאינה מסוגלת להמשיך לחיות יחד לאחר הוויכוח, איננה אומה.

עיקרון עשירי - הדור הבא הוא השופט האמיתי. כל החלטה ציבורית ראוי לבחון בשאלה אחת: האם ילדינו יודו לנו עליה בעוד חמישים שנה? אם התשובה איננה ברורה, מוטב להיזהר.

אין אלה עקרונות של ימין. אין אלה עקרונות של שמאל. אין אלה עקרונות של דתיים או של חילונים. אם יש להם ערך, הרי הוא בכך שהם מבקשים **להקדים את המדינה למחנותיה**. אפשר לחלוק על כל אחד מהם. אפשר להציע אחרים. זו דרכה של חברה חופשית. אך אסור לוותר על עצם הניסיון לנסח ברית.

מפני שאומה שאינה יודעת לומר על מה היא מסכימה, תגלה לבסוף שהיא יודעת רק על מה היא מתווכחת. אין דור הבוחר את האתגרים שנפלו בחלקו. אך כל דור בוחר כיצד להתמודד עמם. יש דור המותיר אחריו חורבות. יש דור המותיר אחריו מוסדות. יש דור המותיר אחריו אמון. ויש דור המותיר אחריו רק כעס. אין אנו יודעים כיצד יזכרו אותנו. אך אנו יודעים כיצד נוכל לנסות להיות ראויים לזיכרון טוב.

ברית איננה נכתבת רק על קלף. היא נכתבת במעשיהם של בני אדם. אם נעמוד בה רק כאשר הדבר קל, לא תהיה לה משמעות. אם נעמוד בה דווקא כאשר הדבר קשה, היא תהפוך ליסוד שעליו יעמדו ילדינו.

פרק 22 – הקריאה שלי

התחדשות אזרחית זו האחריות של כולנו.

הגענו עד כאן. לא כדי להוכיח שמחנה אחד צודק או שמחנה אחר טועה. אלא כדי להזכיר אמת פשוטה: אין מדינה שיכולה להתקיים אם אזרחיה מפסיקים להאמין שהם שותפים לגורל אחד.

יש מי שמבקשים מאיתנו לבחור. בין ביטחון לבין חירות. בין יהדות לבין דמוקרטיה. בין מסורת לבין קדמה. בין היחיד לבין הכלל. אך חייה של אומה אינם בנויים מבחירות פשוטות כאלה. הם בנויים מן הניסיון המתמיד לאזן. לא כל איזון הוא חולשה. לעיתים הוא הצורה הגבוהה ביותר של כוח.

איננו הדור הראשון החי בארץ הזאת. ולא נהיה הדור האחרון. לפנינו היו חלוצים. לוחמים. מורים. רופאים. חקלאים. מדענים. עולים. משוררים. הם חלקו על דברים רבים. אך היה דבר אחד שלא חלקו עליו. שהמדינה יקרה מהם. הם מסרו לנו מדינה שאינה מושלמת. אך היא הייתה חזקה דיה כדי שנוכל לחיות ולהתווכח בתוכה.

עתה תורנו. יום יבוא, וילדינו ישאלו אותנו: מה עשיתם כאשר האמון נשבר? האם הוספתם עוד מילים של כעס? או שניסיתם לבנות גשר? האם ביקשתם לנצח את אחיכם? או שביקשתם לשכנע אותם? האם הגנתם רק על זכויותיכם? או גם על זכותו של מי שחלק עליכם?

לא תהיה בידינו תשובה טובה אם כל שנאמר: "כולם עשו כך". **אחריות איננה מתחלקת בין כולם. היא מתחילה בכל אחד.** אין צורך לאהוב כל אדם. אין צורך להסכים עם כל רעיון. אין צורך למחוק מחלוקות עמוקות. אך יש צורך לזכור שבצדו השני של הוויכוח עומד אדם. אזרח. משפחה. עתיד. אם נשכח זאת, נאבד לא רק את הנימוס. נאבד את עצם היכולת לחיות יחד.

יש רגעים שבהם אומה נבחנת לא בשדה הקרב. אלא סביב שולחן הדיונים. לא באומץ הלב של חייליה. אלא באומץ הלב של אזרחיה. האומץ להקשיב. להודות בטעות. להתפשר כאשר הדבר אפשרי. ולהתעקש רק על מה שעקרוני באמת.

אין אויב גדול יותר למדינה מן הייאוש. הייאוש לוחש: "שום דבר לא ישתנה". "הכול מושחת". "אין טעם לנסות". לא פחות מסוכנת היא הציניות האומרת: "גם אם אני אנסה לשנות - אחרים ינצלו אותי". אך ההיסטוריה האנושית איננה סיפורם של הציניים. היא סיפורם של אלה שהאמינו כי בני אדם מסוגלים להשתנות. כל זכות שנראית לנו מובנת מאליה היום הייתה פעם חלום. כל מוסד שאנו סומכים עליו נבנה בידי בני אדם. ואם נבנה - אפשר גם לחזקו.

מדינת ישראל היא נס. לא מפני שאין בה מחלוקות. אלא מפני שלמרות כל המחלוקות היא קיימת. מעטים העמים ששבו ללשונם. למולדתם. ולריבונותם לאחר אלפיים שנה. אין בכך כדי להבטיח את עתידנו. אך יש בכך כדי להזכיר לנו שאין לנו רשות להתייחס אליה כמובנת מאליה.

על כן, אל נבקש מנהיג שיפתור עבורנו את כל בעיותינו. **נבקש אזרחים שיהיו ראויים לחירותם.** אל נבקש ניצחון מוחלט על יריבינו. נבקש כללים שיגנו גם עלינו כאשר נהיה במיעוט. אל נבקש רק זכויות. נבקש גם אחריות. אל נבקש מדינה שתשרת את מחננו. נבקש מחנה שישרת את המדינה. אם נשכיל לעשות זאת, לא תהיה ישראל רק מדינה חזקה. היא תהיה גם מדינה צודקת יותר. חופשית יותר. בטוחה יותר. ומאוחדת יותר. לא מפני שכולם יחשבו אותו דבר. אלא מפני שכולם יסכימו שיש דברים גדולים מן המחלוקות שביניהם.

זהו, אולי, פירושו האמיתי של ה"היגיון הפשוט". לא גאונות. לא אידאולוגיה. לא ניצחון. אלא היכולת לזכור, גם בשעת מחלוקת, כי איש מאיתנו איננו בעליה של המדינה. כולנו רק שומריה. לזמן קצר. למען אלה שבאו לפנינו. ולמען אלה שיבואו אחרינו. ואם נמסור להם מדינה חופשית יותר, הוגנת יותר, וחזקה יותר מכפי שקיבלנו אותה, הרי שמילאנו את חובתנו. לא רק כלפי עצמנו. אלא כלפי ילדינו האהובים והדורות הבאים.

אפילוג:

הבחירה היא שלנו

עתידה של ישראל לא נקבע בידי גורל, אלא בידי אזרחיה.

אם קראתם עד לכאן, אינכם רק קוראים. אתם כבר שותפים. ייתכן שהסכמתם עם כל שנכתב כאן. ייתכן שהתנגדתם לחלקים ממנו. אולי אף כעסתם. אם כך היה, סימן שהספר מילא את ייעודו.

ספר איננו נועד להחליף את מחשבתו של האדם. הוא נועד לעורר אותה. אין בכוחם של ספרים לשנות מדינות. ספר איננו מצביע בקלפי. איננו מחוקק חוקים. איננו שופט בבתי משפט. איננו מפקד על צבא. אך ספר יכול לשנות אנשים. ואיש אחד או אישה אחת יכולים להשפיע על משפחתם. משפחה יכולה להשפיע על קהילה. קהילה יכולה להשפיע על עיר. ועיר יכולה להשפיע על אומה.

כך מתחילים כל השינויים הגדולים. לא בהחלטה אחת. אלא באלפי החלטות קטנות של אנשים רגילים. אל תחפשו גיבורים. אל תחפשו מושיעים. אל תחפשו אדם שיציל את המדינה במקומכם. שום אומה לא ניצלה לאורך ימים בידי אדם אחד. היא ניצלה כאשר אזרחיה חדלו להמתין לאחרים.

הדמוקרטיה איננה שברירית מפני שהיא חלשה. היא שברירית מפני שהיא מבוססת על אמון. אמון הוא החומר היקר ביותר בחייה של אומה. בנייתו אורכת שנים. אובדנו עלול להתרחש בתוך חודשים. אין חוק המחייב אותנו לכבד זה את זה. אין בית משפט היכול לחייב אדם להיות ישר. אין משטרה היכולה לאכוף אחריות מוסרית. אלו הן הבחירות שאנו עושים מדי יום.

לכן עתידה של ישראל לא יוכרע רק בבית המשפט העליון. ולא רק בכנסת. לא רק בממשלה. לא רק בבסיסי צה"ל. ולא רק בקלפיות. הוא יוכרע גם סביב שולחן השבת. בשיחות בין חברים. בכיתות הלימוד. בבתי החולים. באוניברסיטאות. במקומות העבודה. בדרך שבה אנו מדברים על מי שחושב אחרת. בדרך שבה אנו מתייחסים לעובדות. ובדרך שבה אנו מחנכים את ילדינו.

כל דור מקבל בירושה מדינה שלא הוא בנה. וכל דור מוסר אותה לדור הבא, טובה יותר או גרועה יותר מכפי שקיבל אותה. אין בידינו לשנות את העבר. אין בידינו לבחור את הנסיבות שאלהן נולדנו. אך יש בידינו לבחור איזו מדינה נשאיר אחרינו.

ייתכן שהספר הזה יישכח. כך דרכם של ספרים רבים. אך אם הרעיונות שבו יחיו בלבבותיהם של אנשים, לא יהיה חשוב אם יזכרו את שמו של המחבר. מפני שאין רעיון זקוק לתהילה כדי להשפיע. הוא זקוק רק לאנשים המוכנים לחיות לפיו.

אם יש משפט אחד הראוי להיזכר בסיומו של ספר זה, הרי הוא זה: **עתידה של ישראל לא נקבע בידי גורל, אלא בידי אזרחיה.** לא בידי החזקים בלבד. לא בידי בעלי השררה בלבד. אלא בידי כל אישה ואיש הבוחרים מדי יום ביומו ביושר במקום בשקר, באחריות במקום

באדישות, בתקווה במקום בייאוש, ובחירות במקום בפחד. זהו הייעוד של דורנו. וזוהי הירושה שעלינו להותיר לדורות הבאים.

סוף דבר:

דווקא כאשר הפחד גדול. דווקא כאשר קל יותר לשנוא מאשר להבין. באותם רגעים תוכרע דמותה של המדינה שלנו.

דור המייסדים הוריש לנו עצמאות. דורנו צריך להוריש לילדיו דמוקרטיה בוגרת. אם ניכשל בכך, נאבד לא רק שיטת ממשל. נאבד את ההבטחה שעליה הוקמה המדינה. ואם נצליח - לא מפני שנבחרו אנשים מושלמים, לא מפני שכל המחלוקות נפתרו, אלא מפני שאזרחי ישראל בחרו פעם נוספת להיות בני חורין - יוכלו הדורות הבאים להביט לאחור ולומר:

"הייתה תקופה שבה נדמה היה שהחברה הישראלית עומדת להתפרק. אבל דווקא אז נמצאו די נשים וגברים, אזרחים גאים ואמיצים שסירבו לוותר על התקווה - והם הצילו אותה".

מוקדש לילדינו ולנכדינו,

בתקווה שנמסור להם מדינה חופשית, צודקת ומאוחדת יותר.

מקורות והמלצות להמשך קריאה

ספר זה נכתב מתוך רצון להציג רעיונות בשפה פשוטה ובהירה. הוא אינו מבקש להחליף את כתבי היסוד של המחשבה המדינית, אלא לעורר את הרצון לקרוא אותם. להלן כמה מן המקורות המרכזיים שתרמו לעיצוב רעיונותיו או מומלצים למי שמעוניין להעמיק בהם.

מסמכים מכוננים

- מגילת העצמאות של מדינת ישראל (1948)
- חוקת ארצות הברית (1787) ותיקוניה (Bill of Rights)
- הכרזת זכויות האדם והאזרח (צרפת, 1789)
- ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (האומות המאוחדות, 1948)

ספרי יסוד

- Thomas Paine – *Common Sense*
- John Locke – *Second Treatise of Government*
- Montesquieu – *The Spirit of the Laws*
- Alexis de Tocqueville – *Democracy in America*
- The Federalist Papers (Hamilton, Madison, Jay)

למעוניינים להעמיק

- Karl Popper – *The Open Society and Its Enemies*
- Aharon Barak – *The Judge in a Democracy*
- Yuval Levin – *A Time to Build*

כל המסמכים והספרים המוזכרים ברשימה זמינים כיום במלואם או בחלקם ברשת האינטרנט. באתר הספר רוכזו קישורים לגרסאות מומלצות ולמקורות רשמיים.

מושגי יסוד

הגדרות קצרות למונחים המרכזיים המופיעים בספר:

המונחים שלהלן אינם מהווים הגדרות משפטיות או אקדמיות מלאות. מטרתם להציג בשפה פשוטה ובהירה את משמעותם של המושגים המרכזיים שבהם השתמש הספר.

- **אזרח** - אדם שהוא חלק מן המדינה, נהנה מזכויותיה ונושא גם באחריות כלפיה וכלפי אזרחיה. במדינה דמוקרטית האזרחים הם מקור הסמכות של השלטון.
- **בחירות** - הדרך שבה האזרחים בוחרים את נציגיהם ומעניקים להם סמכות לנהל את ענייני המדינה לפרק זמן מוגדר.
- **ביקורת שיפוטית** - סמכותו של בית המשפט לבחון אם פעולות השלטון עומדות במסגרת החוק והעקרונות החוקתיים שנקבעו.
- **דמוקרטיה** - שיטת משטר שבה הריבונות נתונה לעם. האזרחים בוחרים את נציגיהם בבחירות חופשיות. לצד שלטון הרוב, היא מבוססת גם על שלטון החוק, הגנה על זכויות האדם ושוויון זכויות, הגנה על זכויות המיעוט, ואיזון בין רשויות השלטון.
- **הפרדת רשויות** - עיקרון שלפיו סמכויות השלטון מחולקות בין רשויות שונות – המחוקקת (הפרלמנט), המבצעת (הממשלה) והרשות השופטת – כדי למנוע ריכוז כוח בידי גוף אחד. חלוקת הסמכויות והאיזונים ביניהן נועדו להגן על האזרחים, על שלטון החוק ועל יציבות המדינה.
- **היגיון** - היכולת לחשוב באופן עקבי, להסיק מסקנות ולבחון טענות על פי עובדות וכללים.
- **היגיון פשוט** - צורת חשיבה הבוחנת כל רעיון, כל החלטה וכל מעשה לפי אותם עקרונות בסיסיים, בלי קשר לזהות האדם, מעמדו או דעותיו.
- **הכנסת** - הפרלמנט של מדינת ישראל והרשות המחוקקת שלה. תפקידה לחוקק חוקים, לפקח על עבודת הממשלה ולייצג את אזרחי המדינה.
- **חוקה** - מסמך הקובע את עקרונות היסוד של המדינה, את מבנה מוסדות השלטון ואת גבולות סמכותם. במדינות רבות החוקה גם מגינה על זכויות היסוד של האזרחים וקובעת כיצד ניתן לשנות את כללי היסוד.
- **חוק יסוד** - חוק בעל מעמד מיוחד שנועד להסדיר את עקרונות היסוד של המדינה, את מבנה מוסדות השלטון וסמכויותיהם. בישראל, בהיעדר חוקה שלמה, חוקי היסוד משמשים את אבני הבניין של החוקה העתידית.
- **מדינה** - מסגרת מדינית ומשפטית שבה חיים אזרחים בשטח מוגדר, פועלים על פי מערכת חוקים משותפת ומקיימים מוסדות שלטון האחראים לניהול ענייניה.
- **ממשלה** - הרשות המבצעת של המדינה. תפקידה לנהל את ענייני המדינה, ליישם את חוקיה, לקבוע מדיניות ולפעול במסגרת הסמכויות שהוענקו לה על פי החוק.
- **מוסדות השלטון** - הגופים המפעילים את סמכויות השלטון במדינה. הם כוללים, בין היתר, את הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת, וכן מוסדות ציבור נוספים שהוקמו על פי חוק לצורך ניהול המדינה וביצוע תפקידיה.
- **פרלמנט** - המוסד הנבחר המייצג את אזרחי המדינה ומשמש כרשות המחוקקת. תפקידו לחוקק חוקים, לפקח על עבודת הממשלה, לאשר את תקציב המדינה ולייצג את רצון הציבור. בישראל הפרלמנט נקרא הכנסת.
- **שלטון החוק** - העיקרון שלפיו גם האזרח וגם השלטון כפופים לאותו חוק.
- **שירות ציבורי** - כלל העובדים, הגופים והמערכות הפועלים מטעם המדינה כדי ליישם את מדיניותה, לספק שירותים לאזרחים ולאכוף את החוק. השירות הציבורי פועל במסגרת החוק ולמען האינטרס הציבורי.
- **ריבונות** - הסמכות העליונה לקבוע את כללי החיים במדינה ולקבל את ההחלטות המחייבות בה. במדינה דמוקרטית הריבונות נתונה לעם, והוא מעניק את סמכויות השלטון לנבחריו באמצעות הבחירות.

מושגים אלה הם שפה משותפת. ההיגיון הפשוט מתחיל במקום שבו אנו משתמשים בהם באופן עקבי והוגן.

